

Araştırma Makalesi / Research Article

AMERİKAN EMPERYALİZMİ'NİN AYAK SESLERİ: WILSON PRENSİPLERİ VE OSMANLI KAMUOYU*

Erdal ERTAŞ**

Kenan KIRKPINAR***

Öz

Bu çalışmada ilk olarak, Wilson Prensipleri incelenmiştir. On dört maddeden oluşan bu prensiplerin her maddesi ayrı ayrı ele alınmıştır ve maddelerin içerikleri açıklanmıştır. Daha sonra, Wilson Prensiplerinin Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyal politikalarına nasıl hizmet ettiği ele alınmıştır. Wilson Prensiplerinin temelinde Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist politikaları yatmaktadır. ABD, bu prensipler vasıtasıyla dünyanın büyük güçleri arasındaki paylaşımında aktif bir şekilde yer almak istemiştir.

Bununla beraber, Osmanlı aydınları ve Osmanlı Kamuoyunun bu prensiplere bakış açısı incelenmiştir. Osmanlı aydınlarının Wilson Prensiplerine karşı besledikleri umudun hayal kırıklığıyla sonuçlanması ve ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul ve Ermenistan mandası arzuları anlatılmıştır. Bu arzuların altında yatan gerekçeler ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu'daki manda isteklerinin başarısızlıkla sonuçlanması belirtilmiştir.

Son olarak, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında yürüttüğü emperyalist politikanın ve Avrupa'nın güç dengelerine müdahil olma çabalarının başarısızlığı ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Wilson Prensipleri, Osmanlı Aydınları, Osmanlı Kamuoyu, ABD Emperyalizmi, Manda ve Himaye.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, (erdaleerdalo@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-0732-5508).

*** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (kenan.kpinar@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-9974-471X).

FOOTSTEPS OF AMERICAN IMPERIALISM: WILSON'S PRINCIPLES AND OTTOMAN PUBLIC OPINION

Abstract

In this study, firstly, Wilson's Principles were examined. Each article of these principles, which consists of fourteen articles, has been dealt with separately, and the contents of the articles are explained. Then, how the Wilson Principles serve the imperial policies of the United States is discussed. The imperialist policies of the United States lie at the heart of the Wilson Principles. The United States of America, by means of these principles, wanted to take an active part in the colonial shares between the world's great powers.

In addition, the perspective of Ottoman intellectuals and Ottoman public opinion on these principles has been examined. The hopes of Ottoman intellectuals against Wilson's Principles ended in disappointment and The desires of the United States of America for the Constantinople mandate and the Armenian mandate in the Ottoman Empire are explained. The reasons behind these desires and it was stated that the mandate demands of the United States of America in Anatolia were unsuccessful.

Finally, the ineffectiveness of the imperialist policy of the United States of America after the First World War and the failure of Europe's efforts to intervene in the balance of power are discussed.

Keywords: *The First World War, Wilson's Principles, Ottoman Intellectuals, Ottoman Public Opinion, US Imperialism, Mandate and Protectorate.*

Giriş

20. Yüzyılın başlarında meydana gelen Birinci Dünya Savaşı, daha önce hiçbir zaman tanık olunmayan olaylara ve trajedilerin yaşanmasına neden olmuştu. Başta Avrupa toplumları olmak üzere bütün dünya savaştan az çok etkilenmiş can kayıpları, kitlesel yıkım, açlık, sefalet ve çeşitli hastalıklara maruz kalmıştı. 1914 yılında başlayan savaşın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen ne İtilaf devletleri ne de İttifak bloğu belirgin bir başarı elde edememişti. Bütün devletlerin kamuoylarında ciddi bir moral bozukluğu, bezginlik ve karamsar bir gelecek düşüncesi hâkim olmuştu. Bu ruh hali savaşan devletlerin üzerinde, onu yöneten elitlerin başlarının üstünde gezen bir korkuluğa dönüşmüş ve başta İtilaf devletleri olmak üzere bu durumu tersine çevirmeye yönelik, savaşın seyrini değiştirmek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilmişti. Sonunda aranan mucize gerçekleşti ve Almanya donanmasının ABD ticaret gemilerine karşı sergilediği şiddet, ABD'yi İtilaf devletleri yanında savaşa girmeye ikna etti. Böylece ABD'nin savaşa girmesiyle savaşın seyri ciddi manada değişti. Artık bu aşamadan sonra insanların savaşa karşı isteksiz olduğu, iyi veya kötü koşullarda da olsa hayatlarını devam ettirebilecekleri bir barışın talep edilmesinin gündemden güne ön plana çıktığı bir ortam oluşmuştu. Dünya kamuoyunun güçlü barış taleplerine karşı hiçbir devlet yönetiminin karşı koyacak gücü kalmamıştı. İşte tam bu ortamda ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın şahsında netleşen ve Wilson Prensipleri olarak dünyada nam salan esaslar, bütün dünya milletlerinin nazarında bir ebedi barış, huzur, özgürlük, eşitlik ve millet olarak var olabilme arzularına cevap veriyordu.

Wilson Prensipleri savaş sonrası dünyada, başta Başkan Wilson olmak üzere ABD'yi bütün dünyada adaletin, eşitliğin, demokrasinin ve özgürlüğün savunucusu konumuna getirdi. Ancak ne var ki, dünya milletlerinin Wilson Prensipleri düşüncesi ile ABD'nin varmak istediği amaç örtüşmemektedir. ABD, Wilson Prensipleriyle kendi kıtasından çıkararak ve Dünya Savaşı dolayısıyla zayıf bir konumuna düşen Avrupa'nın güçlü devletlerinin içinde bulunduğu bu durumdan faydalanarak dünya siyaset sahnesinde emperyal bir politika yürütmek istemiştir.

İşte biz bu çalışmamızda, ABD'nin Wilson Prensipleri kapsamında yürüttüğü emperyalist politikanın gerek Osmanlı üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını gerekse de bu politikanın başarıya ulaşip ulaşmadığına değineceğiz.

1. Wilson Prensipleri

Wilson Prensipleri, dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ifade ettiği prensipler bütünüdür. Prensipler kısaca Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin on dört maddelik savaş amaçları bildirisi olarak görülebilir.¹ Wilson Prensipleri genel hatlarıyla incelendiğinde, silahsızlanmadan devletlerin sınırlarından self-determinasyon ilkelerine ve hatta barışı korumanın formülüne kadar uzanan geniş bir aralıktaki konuları içeren kapsamlı bir metindir.² Esasında Wilson Prensipleriyle ortaya konulan temel kriterler savaşın hemen sonunda beliren kriterler değildi. Fransız İhtilaliyle (1789) ortaya çıkan gelişmelerin adım adım dünyaya getirdiği sonuçların tevellüt etmesinden başka bir şey değildi. Bu bağlamda ulusçuluğun, ulusa dayalı sistemlerin muteberliğinin belirlenmesi ve nüfus oranlarının hakimiyet alanı ve hâkim unsuru belirlemede dikkate alınır bir değer taşıdığı kabulü, Wilson Prensiplerinin ilanından önce de var olmuştu. Hatta bu yönde stratejilerin belirlenmesi, çalışmaların yapılması, istatistiklerin oluşturulması birer tesadüf değildi. Ancak yine de Birinci Dünya Savaşının galipleri tarafından yüksek sesle vurgulanmış olması üzerinde tartışılma ve sonuç alma olasılığını zayıflatan bir yapıyı somutlaştırmıştı.³

Başkan Wilson'ın bütün dünyaya iletmiş On Dört Prensibe baktığımızda, şunları görürüz:

I. Madde: Bütün barış antlaşmaları açık bir şekilde yapılacak bu antlaşmalar haricinde uluslararası niteliğe sahip gizli antlaşmalar olmayacak, bundan sonra gizli diplomasi kaldırılarak bütün diplomasi açık bir şekilde yapılacak.

II. Madde: Savaşta ve barışta denizlerde tam serbesti.

III. Madde: Barışı kabul eden ve onun devamlılığı için birleşen bütün milletlerin arasında mümkün mertebe bütün ekonomik engellerin kaldırılması, ticaret alanında eşit hakların kurulması.⁴

IV. Madde: Milletlerin silahlarını, iç güvenliklerini koruyabilecekleri bir seviyeye indirmeleri konusunda yeterli teminat alınması ve verilmesi.

V. Madde: Bütün sömürge talepleri, hakimiyet meselesinin belirlenmesinde ilgili halkın çıkarları, burayı sömürge olarak idare edecek olan

1 Asena Boztaş, "Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Akademik Bakış*, Cilt. 7, Sayı. 14, Yaz 2014, ss. 163-166.

2 Nazmi Üste, "Wilson Prensiplerinin Osmanlı İmparatorluğu Sonrası Anadolu'da Ulus Devlet İnşa Çabalarına Etkisi Bağlamında Lozan Mübadelesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 180, 2014, s. 41.

3 Üste, *A.g.m.*, s. 41.

4 Mustafa Sıtkı Bilgin, "Wilson İlkeleri", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

devletin hakkaniyete uygun talepleriyle, aynı öneme sahip olması ilkesine bağlı kalmak koşuluyla serbestçe, açıkça ve tarafsızca düzenlenecektir.

VI. Madde: İşgal altındaki bütün Rus topraklarının tahliye edilmesi.

VII. Madde: Diğer özgür milletlerle birlikte egemenliği hiçbir şekilde kısıtlanmaksızın Belçika'nın boşaltılması ve eski haline döndürülmesi.

VIII. Madde: Bütün Fransız topraklarının boşaltılmalı ve işgal edilmiş kısımları eski haline getirilmeli ve 1871 yılında Alsas-Loren meselesinde Fransa'ya yapılan haksızlık düzeltilmelidir.

IX. Madde: İtalya sınırlarının yeniden belirlenmesinde İtalyan ulusunun açıkça kabul edildiği sınırlar esas olarak alınmalıdır.

X. Madde: Uluslararası konumlarını muhafaza ve teminat altına alınması gereken Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda yaşayan uluslara özerklik verilmeli ve kendilerine gelişme imkânı sağlanmalıdır.

XI. Madde: Romanya, Sırbistan ve Karadağ tahliye edilmeli, işgal edilmiş bölgeler eski haline getirilmeli, Balkan Devletlerinin birbirleri ile olan ilişkileri belirlenmelidir.

XII. Madde: Osmanlı imparatorluğunda Türklerin yaşadıkları ve çoğunlukta buldukları bölgelerin bağımsızlığının temin edilmesi, ancak Türklerin egemenliği altında bulunan diğer milletlere de tam bir yaşama güvenliği ve özerk bir gelişme imkânı sağlanmalıdır. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının uluslararası bir teminat altında tüm devletlerin ticaret gemilerine her zaman açık tutulması.

XIII. Madde: Lehlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri kapsayan bağımsız bir Lehistan (Polonya) devleti kurulmalı ve bu devletin denize güvenli ve serbest bir bağlantısı olmalıdır.

XIV. Madde: Küçük, büyük bütün devletlere karşılıklı olarak siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla özel anlaşmalarla bir Birleşmiş Milletler teşkilatı oluşturulmalı.⁵

Wilson, prensiplerinin belirlendiği ilk ve orijinal metninde, Türkiye'nin egemenliği hakkında kullandığı "kesinlik" ve "zorunluluk" kavramları yerine 8 Ocak'ta Kongrede yaptığı konuşmada daha olumlu bir dil kullanmış ve kullandığı kavramlar bir dileğe dönüşmüştür (İngilizcedeki *must* sözcüğü yerine *should* sözcüğü konulmuştur). Yapılan bu değişiklik Belçika ve Milletler Cemiyeti'yle ilgili olan maddeler dışında diğer tüm maddelerde de yapılmıştır. Nutkun nihai yani en son şeklinde, bir tür zorunluluk anlamına sahip *must* her yerde kullanılmıştır. Fakat Wilson, kendi baş danışmanı Albay Mendell House ile fikir alışverişi yaptıktan sonra, Belçika haricinde bütün toprakla ilgili

5 Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972, ss. 6-7.

meselelerde bu sözcüğü değiştirerek *should* sözcüğünü kullanmıştır. Wilson'ın ilan ettiği prensipler, temelde genel prensipler olduğu için bunların uygulama aşamasına nasıl geçireceği ilk başlarda düşünülmemiştir.⁶

Wilson Prensipleri Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ABD'nin dünyanın paylaşımı konusunda söz sahibi olması amacıyla yönelik iken bu paylaşımın gerçekleşmesi için toplanan Paris Barış Konferansında bu prensiplerin detaylı bir şekilde açıklanması gerektiğine karar verilmişti. Bu amaçla Wilson Prensiplerinin Paris Barış Konferansına daha detaylandırılmış olarak gönderilmesi amacıyla görevlendirilen Walter Lippmann ve Farnk L. Cobb'un yer aldığı ve dünyada "*Lippmann-Cobb Andırısı*" olarak tanınan belge ortaya çıkmıştır. Andırı, Wilson'ın prensiplerinde beşinci maddedeki "*yerli halkların yararı*" sözüne netlik getirmişti. Buna göre: Yerli halklar militarist bir tarzda silahlandırılmayacaklardı; kaynakların kullanımı meselesinde "*açık kapı*" ilkesi uygulanacaktı; çalışma şartları, elde edilen kârlar ve vergiler konusunda sıkı düzenlemeler yapılacak, genel bir sağlık politikası oluşturulacak, altyapı imkanları geliştirilip, bölgesel örgütlere saygı ve güven gösterilecekti; korumacı güç, bütün koşulları yerine getirecek maddi kaynak imkanlarına ve alanında uzman kadrolara sahip olacaktı; bu kurallara uyulup uyulmadığının belirlenmesi için de uluslararası denetime açık olacaktı. Gerçekleştirilecek barış konferansı, bu konuda tüm sömürgeci güçleri için geçerli olacak ve onları bağlayacak kurallar koyacaktı.⁷

Başkan Wilson'ın ilan ettiği prensiplere bakıldığında genel olarak prensiplerin öncelikli olarak savaş dönemiyle ilgili stratejik hesapların göz önünde bulundurularak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Söz konusu prensipleri açıklayan Wilson, öncelikle Amerikan kamuoyuna daha sonra da Avrupa ve bütün dünya uluslarına kendi mesajını iletliyordu: "*Biz Avrupa devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli paylaşım antlaşmalarını onaylamıyoruz; barışçı ve adil amaçlar uğruna savaşıyoruz*" demektedir. Bu on dört prensibin sekiz maddesinde (6-13. maddeler) askeri kaygıların, üç maddesinde (2,3,14. maddeler) ABD'nin ekonomik beklentilerinin, iki maddesinde (1. ve 4. maddeler) Lenin'in ezilen uluslara yönelik olarak ilan ettiği bildirisine karşı cevap vermeye dönük, ideolojik kaygıların ve hesapların olduğu görülmüştür. Self-determinasyon ile ilgili olan beşinci maddenin ise askeri ve ekonomik hedeflerin yanı sıra ideolojik yönü de olan bir maddeydi. Çünkü daha öncesinde bütün halklara kendi kaderi üzerinde söz hakkının tanınmasını isteyen Lenin idi. Self-determinasyonun Bolşeviklerin tekeline bırakılmasının tehlikeli olduğu düşünülüyordu. Bu madde ile bir nevi Bolşevik düşüncesi boşa çıkarılmış oluyordu.⁸

6 Çiğdem Çetin, *Wilson Prensipleri Cemiyeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 18.

7 Boztaş, A.g.m., s. 170.

8 İhsan Şerif Kaymaz, "Wilson İlkeleri ve Liberal Emperyalizm", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 67-68-69, 2007, s. 151.

Yeni dönem ile birlikte ABD, ticaret ve sanayi üretimi alanlarında İngiltere ve Almanya'dan sonra dünyada üçüncü ülke konumuna gelmişti. Bu güçlü konum sayesinde 20. Yüzyıl başlarında Avrupa'yı finansal bakımdan destekleyecek kadar güçlü bir ekonomik potansiyele sahip olmuştu. Bu konum, Avrupa'nın güçlü devletlerini pek çok uluslararası meselenin çözümü hususunda ABD faktörünü gittikçe daha çok hesaba katmayı zorunlu kılmıştı. Bununla beraber ABD, büyük bir deniz ülkesi olması sayesinde gücünü okyanusların denetimini ele geçirmekte kullanmak arzusundaydı. Böylece Wilson Prensiplerinin ikinci ve üçüncü maddeleri açık denizlerde serbestiyet ve tüm ekonomik engellerin ortadan kaldırılması hükmünü taşıması bu amaca yönelikti.⁹ Bu maddeler sayesinde ABD, denizlerden başlayarak dünyaya yayılacak ve emperyal bir politikanın ilk adımını atmış olacaktı.

Öte taraftan ABD, Doğu toplumları üzerinde fiili siyasi ve ekonomik müdahaleleriyle pek tanınmamaktaydı. Bu durum, self-determinasyon hakkı ve barış mesajlarıyla yüklü Wilson Prensiplerinin, özellikle Doğu halklarının imparatorluk tabiiyetinden kopma yönündeki mevcut arzuları yönlendirmesinde etkili olmuştu. Böylece ABD, Birinci Dünya Savaşı sonrası yeni koşullara en dinamik biçimde ve kolayca uyum sağlayan ülke konumunda dünya siyaset sahnesine çıkacaktı. Bununla beraber yeni dönemde, Bolşeviklerin Doğu halkları yanında görünüşte antiemperyalist bir rolle yer alma çabaları da görülecekti. ABD, bu gelişme karşısında bir karşı manifesto niteliği taşıyan Wilson Prensiplerini öne sürerek Doğu halklarının koruyucu ve kurtarıcı adayı olarak kendisini göstermişti. Bu program ABD'nin kendisini Avrupa sömürgeciliği karşısında haklılaştırma ve üstünlük kurma amacını da içermekteydi. Wilson Prensiplerinin altıncı maddesi Bolşevik Rusya'nın iç işlerine müdahale edilmemesi, bütün yabancı askerlerin ülke topraklarından çıkarılması, ülke için gerekli olan yardımların yapılması şeklinde yorumlanabilir. Görünürde barışçıl niyetlerin olduğu düşünülse de bu madde sadece belli bir şartla uygulanabilecekti. Bu şart Bolşevik politikasının temelden değişmesiydi. Başka bir ifadeyle altıncı madde Bolşeviklerin Doğu toplumları üzerindeki gücünü kırmak için bir nevi baskı aracı niteliğini taşımaktaydı. Nitekim aynı maddede ifade edilen Rus topraklarının boşaltılması şartı, Sibirya ve Kuzey Rusya'da yaklaşık iki yıl süren Amerikan işgali ile altıncı madde doğrudan Wilson tarafından çiğnenecekti.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğunu ilgilendiren Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesine baktığımızda bu maddenin oluşmasında Başkan Wilson'ın 1917 Sonbaharında yaklaşmakta olan barış antlaşmalarıyla ilgili sorunların genel bir araştırmasının parçası olarak, Amerikalı uzmanlardan oluşan bir heyet görevlendirmişti. Bu heyetin görevleri arasında Osmanlı ile bir barış antlaşmasının

9 Ufuk Özcan, "Wilson Prensipleri Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 4, 1995, s. 39.

10 Özcan, A.g.m., ss. 39-42.

yapılabilirliği konusunu araştırmak da vardı. Sonuçta araştırma heyetinin sunduğu 22 Aralık 1917 tarihli rapora dayanılarak Osmanlı İmparatorluğunu ilgilendiren Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesi oluşturuldu. Bu raporun önerdiği tavsiyeler genel olarak ABD'nin Ortadoğu politikasının temeli oldu.¹¹

Osmanlı İmparatorluğunu doğrudan ilgilendiren on ikinci maddenin şekline bakıldığında belirtilen hususlar, Wilson'ın gizli antlaşmalarla öngörülen Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına karşı olduğu izlenimi vermekteydi.¹² Ancak Paris Barış Konferansı öncesi prensiplere açıklık getirmek için hazırlanan Lippmann-Cobb Andırısında on ikinci madde ile ilgili açıklamalar bunun öyle olmadığını ortaya koydu. Andırının getirdiği açıklamalarla beraber on ikinci maddede yer alan: Anadolu'da nüfus çoğunluğu oluşturan bölgelerde Türklere egemenlik hakkı verilmesinin elzem olduğuna, fakat Rumların nüfusça çoğunlukta olmalarından dolayı kıyı bölgelerinde uluslararası bir denetimin tesis edilmesi gerektiğine, bu bölgelerin kesinlikle Yunanistan kontrolünde bir mandanın kurulması gerektiğine, Anadolu'da bütün mandater devletleri ilgilendirecek genel bir düzenleme, daha doğrusu kapitülasyonların tesis edilmesi gerektiğine ve bu düzenlemenin, Osmanlı İmparatorluğu'yla imzalanacak olan barış antlaşmasına ilave edilmesi gerektiğine yer verilmişti. Ayrıca, bu düzenleme ile azınlıklara verilecek haklar ve "açık kapı"¹³ prensibinin uygulanmasının güvencesinin sağlanması lüzumuna, Anadolu'da bulunan bütün demiryolu hatlarının uluslararası ticarete açık hale getirilmesi gerektiğine, Gayr-i Türk milletlere özerk gelişim imkanlarının sağlanacağıyla ilgili hükmün hayata geçirilmesindeki güçlüklerle de yer vermişti. Özerklik hususunda zaten daha önce de bir paylaşım yapılmasından dolayı geriye kalan bölgelere özerkliğin verilmeyeceği açık bir şekilde belirtilmişti. Çünkü Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'ın İngiltere'nin mandater yönetimi tahtına gireceği, Suriye'nin (Sykes-Picot Antlaşmasına bağlı olarak) Fransa'nın idaresinde olacağı daha evvel belirlenmişti. Bu paylaşımlara ek olarak, kurulacak bir Ermenistan için Akdeniz'e ulaşmalarını mümkün kılacak bir liman verilmesi gerektiği ve Ermeni Devleti'nin korumasını temin edecek bir gücün belirlenmesi gerektiğine işaret edilmişti. On ikinci maddede dikkate değer bir diğer önemli mesele de Türkiye sınırları içinde bulunan Boğazlar hususuydu. Yapılan nihai düzenlemeyle; resmi olarak Türk sınırları dahilinde kalmakla beraber, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde uluslararası bir denetim tesis edilecekti. Bu denetim kolektif olarak yapılabileceği gibi Milletler Cemiyetinin mandası olarak görevlendirilecek bir devlet tarafından da yönetilebilirdi.¹⁴ Başkan Wilson'ın on ikinci maddede Osmanlı egemenliği altındaki milletlerin adlarını da saymak istemiş olsa da

11 Paul C. Helmreich, *From Paris To Sevres*, Ohio State University Press, Ohio, 1974, s. 21.

12 Nuri Karakaş, "Osmanlı İmparatorluğunu Tasfiye Sürecinde Amerikan Politikası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 25, Sayı. 1, Temmuz 2010, s. 274.

13 Açık kapı kavramından kastedilen denizlerin serbestliği ve ticaret gemilerinin rahatça her yere girebilme özgürlüğüdür.

14 Boztaş, *A.g.m.*, s. 170.; Çetin, *A.g.t.*, ss. 18-19.

danışmanı Albay Mendell House bu girişimi doğru bulmadığını ifade etmiş ve engel olmuştu. Böylece Ermenilerin, Irak, Suriye, Filistin ve Arabistan'daki milletlerin adları maddede yer almamıştı.¹⁵

Wilson Prensiplerinin on dördüncü maddesinin gereği olarak Milletler Cemiyetinin kurulması öngörüliyordu. Bu madde ile bütün milletlerin ortak olacağı ve büyük güçlerle beraber uluslararası konular üzerine alınan kararlarda ortaklık gibi bir fikre varılabilir. Ancak esasında Milletler Cemiyetinin büyük güçler tarafından manipüle edilebileceği çok açıktı. Bütün dünya milletlerinin çıkarını gözetmek yerine başta ABD ve İngiltere gibi büyük güçlerin kendi çıkarlarını meşrulaştırma aracı olarak tasarlandığını söylemek mümkündür. Böylece çıkarı olan güçler, bizzat bütün dünya uluslarının desteğiyle kendi çıkarlarını uluslararası arenada meşru hale getirebileceklerdi. Böylece on dördüncü madde ile *"tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini güvence altına almak"* açıklamasında güdülmek istenen esas hedef, güçlü devletler arasında bir iş birliği sağlamanın zeminini yaratmaktı.¹⁶

Esasında Wilson, öne sürdüğü prensiplere dayanarak *"sınırların müdafaa edilemeyeceğini"* zaten biliyordu ve prensipleri böyle bir niyetle de ilan etmemişti. Wilson'ın yapmak istediği, Batı'nın görgüsüz ve vahşi sömürgecilik yöntemleriyle uygulamakta olduğu emperyalizmi 20. Yüzyılın şartlarına uyacak şekilde, liberal ve insani bir kılıfla yeniden tasarlamaktı. Bu bakımdan prensipler sadece emperyal politikalar için bir argümandan öteye gitmiyordu.¹⁷

2. Osmanlı Kamuoyunun Wilson Prensiplerine Bakışı

Büyük güçlerin aksine ABD, Osmanlı İmparatorluğuna hiçbir zaman savaş ilan etmemişti. Savaş ilanı için belli ölçüde kamuoyu ve Kongre desteği olmasına rağmen hem Wilson hem de Dışişleri Bakanlığı savaş önerisine şiddetle karşı çıkmıştı. Elbet bu karşı çıkışın birkaç nedeni vardı. Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman ABD'yi Almanya ile savaşa sokan denizaltı batırmalarına benzer kışkırtıcı eylemlerde bulunmamıştı. Bunun ötesinde Amerikalı diplomatlar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etmenin, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Alman nüfuzunun daha fazla artacağına inanıyorlardı. Dahası, ABD hiçbir zaman savaşta kendisini Ortadoğu cephesine dahil edecek herhangi bir eylemde bulunmayı düşünmedi. Ayrıca bir savaş ilanı Osmanlı'daki birçok Amerikan Eğitim kurumunun kapanmasına ve önemli mülklerine el konulmasına yol açabilirdi. Bu ise Amerikan misyoner kaynakları aracılığıyla Suriye ve Ermenilere ayda bir milyon dolara yaklaşan Amerikan yardımının kesileceği anlamına geliyordu.¹⁸

15 Erol, *a.g.e.*, s. 7.

16 Kaymaz, *A.g.m.*, ss. 153-156.

17 Kaymaz, *A.g.m.*, s. 156.

18 Helmreich, *A.g.e.*, s. 20.

ABD, Paris Barış Konferansına kadar vatandaşlarını koruma, ticari faaliyetlerinin zarar görmemesi ve Ermeni isyanlarıyla ilgili olarak Anadolu'da Hristiyanlara karşı yapıldığını iddia ettiği katliamları durdurmak gayesiyle, Osmanlı yönetimi üzerinde gerek Türk kara sularına savaş gemisi göndererek, gerekse diplomatik yönden baskı kurmaya çalışmış olsa da İngiltere ve Fransa gibi Osmanlı'ya karışmamıştı. Avrupalı büyük güçlerden farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması veya toprak bütünlüğünün korunması, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak veya nüfuz bölgesi talebi, Amerika'nın önemli dış politika hedefleri haline gelmedi. Zaten Osmanlı'nın Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile kalabalık ve geniş bir toprak parçasını kaybetmesi sonucunda hızlı bir dağılıp sürecine girmesi, Amerika'nın Osmanlı'ya yönelik ilgisinin daha da azalmasına sebep olmuştu. Wilson'ın Başkan olarak 1912'de seçildikten hemen sonra yeni elçilerin belirlenmesi ve atamalarının gerçekleştirilmesi konusu görüşülürken danışmanı Albay Mendell House'un, Henry Morgenthau'yu Türkiye elçisi olarak önermesi üzerine Wilson'ın "*Türkiye yok ki, göndermeye ne ihtiyaç var*" şeklindeki cevabından da anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu artık ABD'nin gözünde tükenmiş bir imparatorluktu.¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında Birinci Dünya Savaşı en önemli dönemeyti. 1914 yılı başında İtilaf ve İttifak devletlerinin sürtüşmesiyle karşılıklı savaşların patlak verdiği bir zamanda ABD adına elçilik yapan Henry Morgenthau'nun Babıali'ye karşı tarafsızlık statüsünün benzer şekilde devam ettireceklerini bildirmesi ile iki devlet arasındaki ilişkiler sürmeye devam etti. Ancak, 1917 yılının ilk çeyreğinde ABD'nin Almanya'ya karşı savaşa çağını ilan etmesiyle beraber Babıali, ABD ile olan münasebetlerini tamamıyla bitirme aşamasına geldi. Askeri sorumluluklarında özgür olmasına rağmen ABD gene de Ortadoğu bölgesinde savaş sürecinde ve sonrasında da Osmanlı ile çeşitli konularda ilişkilerini sürdürdü. 1917'de Anadolu sınırları dahilinde Protestan misyonerlerinden biri olan James L. Barton öncülüğünde, Amerikan Dışişleri Komisyonu bölgede kendi politik faaliyetlerini yürütmeyi sürdürdü. Hristiyan azınlıkların istikbali ve misyoner örgütlerinin daha sonradan Anadolu'da herhangi bir tehdide uğramaması amacıyla bölgedeki Ermenileri de kapsayacak şekilde James Borton ve onunla beraber hareket eden diğer misyonerler savaş sonrasında bile bölgede kalmaya devam edenler için koruma ve iade faaliyetlerini sürdürdüler.²⁰

ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile herhangi ciddi bir sorun yaşamaması ve Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'ya nazaran yeni ve sicili temiz bir güç olması, ABD'yi Osmanlı kamuoyunun nazarında yükseltmişti.

Şüphesiz Mütareke Dönemi, Osmanlı kamuoyu yurttaşların siyasete katılımı, onların genel bilincindeki dönüşümleri ile bu dönüşümlere yön vermek ve kontrol altına almak çabaları bakımından hayli zengin bir dönemdi.

¹⁹ Karakaş, A.g.m., s. 271.

²⁰ Ömer Oğuzhan Dosti, *İstanbul'da Bir Amerikan Zirhlisi*, Zeus Kitapevi, İzmir, 2020, ss. 24-25.

Bu dönem bir tür devrim ve hararetli dönüşümler dönemi idi. Bu durumun Osmanlı kamuoyunun önemini açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi. Bu zengin “*efkâr-ı umumiye*”nin ana enstrümanları; matbuat, fırka ve cemiyetler, Meclis-i Mebusan ve Ayan, şura ve kongreler, hoca ve talebeleri ile Darülfünun, sendikalar, işçi loncaları biçiminde sıralamak mümkündü. Bununla beraber Osmanlı kamuoyu, genel itibarıyla dünyadaki mevcut kamuoyunun bir parçasıydı. Özellikle de gazeteler vasıtasıyla dünya kamuoyunun yönelimlerini görmek ve takip etmek olanaklıydı. Gazeteler aracılığıyla Wilson gibi güçlü ve değerli bir figür, dünya kamuoyunu belirleyecek güçte olan gazeteler aracılığıyla Osmanlı kamuoyunda da ele alınmakta, onun liderlik imajını yeniden biçimlendirmekteydi. Bu kapsamda güçlü devletlere ve onların liderlerine ait imajlarda hızlı dönüşümler gözlemlenebilmekteydi. Basının etkisi ile Wilson, Osmanlı kamuoyunun önünde güçlü ve yaratıcı bir politik figür haline geldi. Mütarekeden sonra önde gelen İttihatçı liderlerin yurt dışına kaçması ile birlikte, denilebilir ki ABD Başkanı Wilson, Osmanlı kamuoyunda siyasi bir kurtarıcı önder olarak tek başına bir müddet hâkim olmuştu. İşgal hareketlerine karşı silahlı direniş ve mücadeleye geçenler, dünya kamuoyunun önünde Osmanlıların hukukunu savunmak arzusunda olanlar düşüncelerini doğrudan Wilson’ın deklare ettiği prensiplere dayanarak meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardı. “*Reis-i Cumhur Wilson*”, “*Wilson Prensipleri*”, “*kendi mukadderatını tayin*” ve “*milletler prensibi*” gibi yoğunlaştırılmış anlamlarla dolu kavramlar Wilson’ın hâkim imge haline gelmesini sağlamıştı. Wilson’ın imgesi, Wilson’ın hedeflerinden bağımsız hale gelmişti. Fakat yine de bu imge vasıtasıyla meşruluk iddia edilebilmekteydi. Osmanlı kamuoyunun bu hali, Mustafa Kemal Atatürk’ün kurtarıcı bir önder olarak Osmanlı toplumunun düşüncesinde yer edinmesine değin devam etmişti.²¹

Başkan Wilson, Osmanlı basınında gayet itibarlı bir yer edinmişti. Kasım 1918’de Anadolu’da Yenigün gazetesinde “*Amerika Reis-i Cumhurun Avrupa Seyahati: Wilson Nazariyatı Muvaffak Olacak Mı?*” başlıklı yazısında, ABD’nin savaşa memleket fethetmek veya bir kavmi ortadan kaldırmak maksadıyla girmedigini söylüyordu ve başkan Wilson’ın “*Avrupa harbine iştiraka sevk eden yegane sebep bir takım nazariyat-ı âliye*” olduğunu, “*istibdadın ref ve def’i, dünyanın demokratlaşması, küçük büyük her milletin istiklali olması*” arzusuyla ve “*Avrupa’da ve alelumum kürre-i arzda hak ve adaleti tesis kılmak*” maksadıyla bu savaşa müdahil olduğunu beyan ediyordu.²²

Sebilü’r Reşad’ta yayımlanan M. S. Tevfik imzalı yazıda da Papa’nın Wilson hakkındaki övücü sözlerine yer vermişti. Yazıda:

21 Sırrı Emrah Üçer, *Mütareke Döneminde Osmanlı Kamuoyunda Amerikan İmgesi ve Tesiri (Eylül 1918-Mayıs 1919)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, ss. 16-17.

22 “*Amerika Reis-i Cumhurun Avrupa Seyahati: Wilson Nazariyatı Tatbiki Muvaffak Olacak Mı?*”, *Anadolu’da Yenigün*, 24 Teşrinisani 1334 (4 Kasım 1918), Numara. 81.

“Wilson nereye gittiyse kiminle görüşüp temasta bulunduysa, cümlesinin üzerinde efkariyle büyük bir tesir icra etmiş ve kendisinin hak ve hakikat taraftarı ve müdafisi olduğunu göstermiştir... Papa cenaplarının bile sözlerine bakılırsa Mister Wilson bu asrın, bu zamanın en büyük adamıdır. Papa daha ilerilere giden Wilson’ı bir sünnet -aziz- derecesine çıkarmış ve bu asra (Wilson Asrı) denilmeye sezâ olduğunu da ilave etmiştir ki, bu kadar yüksek bir Nasraniyet makamının bu ana kadar hiçbir zamanda ve hiçbir kimse hakkında bu derece aşikâr ve riyadan muarra bir hüsn-ü şehadeti -daha doğrusu- senâ ve sitayışı işitilmemiştir.” şeklinde yazıyordu.²³

Başkan Wilson’ın Avrupa seyahatinde İtalya Parlamentosunda yaptığı konuşmayı ele alan Akşam gazetesi, Wilson’ın Paris Barış Konferansında amacının *“bütün dünyada muhabbeti tesis”* edeceği, *“hakka, adalete, hürriyete yardım”* konusunda elinden gelenleri yapacağını ve *“beynelmilel bir yeni psikoloji tesis etmek ve bir yeni hava-i nesimi (atmosfer) yaratmak”* istediği yönündeki sözlerine yer veriyordu.²⁴ Yine Mayıs 1919’da Paris’te bulunduğu sırada yaptığı açıklamalara yer veriliyordu, Wilson’ın *“ifade ettiklerim benim şahsi düşüncelerim değildi, temsil ettiğim büyük kaomin düşüncesi olduğunu bildiğim şeyleri söyledim”* yönündeki sözleriyle, bütün fikirlerini Amerikan toplumuna dayandırarak meşrulaştırıyordu.²⁵

Ruşen Eşref (Ünaydın), *“İstanbul İçin”* başlığını taşıyan makalesinde Wilson’ın prensipleri üzerine şu görüşlerini ifade ediyordu:

*“Bir taraftan Rusların son galeyânı, harbdan yorulmuş -kabahati kudretsizlikten ibaret birçok biçâre millet çocuğunun cesedi ve kanyıla beslemiş- Avrupa ülkelerinde bir bora çılgınlığıyla esip herkesi ürkütüyor, titretiyor. Bir taraftan da Wilson yeni dünyadan ihtiyar kıtaya taze bir fikir getiriyor. Onun fikri nihilizm ile karışık lüzumundan fazla gürültülü bir istiklal fikri olmaktan çok hala istikbale girecek daha pratik, daha curcunastız, daha herkesin işine elverişli bir geçiş devresi fikridir. Her millet mukadderatına hâkim olacak, dini ve milliyeti her saldırdan uzak olarak serbest bulunacak... Eğer bu nazariye beşeriyet sürüsününün son cılız kuzularını yutmaya yeltenen sinsi ve ihtiyar kurt masalı değilse çok a’lâ, O vakit herkes ihtirasını bir tarafa gömüp bu yeni mefkurenin muzaffer olmasına çalışmalı...”*²⁶

Osmanlı kamuoyu özellikle Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesine güveniyordu. Henüz Mondros Mütarekesinin imzalanmadığı sırada, Osmanlı basınında, Türkiye geleceğini ve umudunu ABD’nin iradesine teslim etmişti. Osmanlı basınına göre; dünyada savak düşüncesinin ölmesi gerekiyordu. *“Wilson bu nazriyeyi buldu ve meşhur on dört maddelik umumi sulh teklifi ile harp fikrini öldürüyordu”* denildikten sonra, onun dünyaya daha yeni filizlenmiş

23 M. S. Tevfik, *“Wilson Prensipleri Revaç Bulabilecek Mi?”*, *Sebilü’r Reşad*, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), Cilt. 16, Sayı. 391.

24 *“Wilson ve Sulh”*, *Akşam*, 31 Teşrinievvel 1335 (31 Ekim 1919), Numara. 398.

25 *“Wilson Hürriyet Kahramanı: Çok Güzel Sözler, Fakat...”*, *Akşam*, 29 Mayıs 1335 (1919), Numara. 251.

26 Çetin, A.g.t., s. 27.

bir insanlık mefkuresi getirdiği inancı vardı. Vakit gazetesinde yer alan ve "Wilson Prensiplerine Dair Mühim İzahat" başlığını taşıyan makalede "cihana yeni bir hürriyet bahşeden" bir öğreti olduğu tanımlaması yapıyordu. Sadece İstanbul'daki bir kısım aydınlar değil, Anadolu'nun pek çok yöresinde vatanın kurtarılması için çabalayan aydınların içinden de Wilson Prensiplerini kurtuluş reçetesi olarak görülüyordu.²⁷ Ekim 1918 tarihli Akşam gazetesinde ise "Cihanda Hâkim Olacak Yeni Kaideler" başlığı altında Wilson'ın on dört maddesine ayrıntısıyla yer veriyor ve "Amerika ahalisi kendi kuvveti, ulvi gayesini, hakikatini, kendi adaletini tecrübe meydanına koymaya hazır" diyerek, Amerikan toplumunu yüceltiyordu.²⁸ Kasım 1918'de Anadolu'da Yenigün gazetesinde ise Wilson, büyük güçler arasında dominant bir lider olarak algılanmakta ve İtilaf devletlerinin on dört madde üzerinde henüz tam olarak görüş birliğine varmamalarına rağmen gazete, "ne olursa olsun Mösyö Wilson'ın" söylemlerinin varılacak barış görüşmelerinin "netice-i hakikiyesi" olarak görülmekteydi.²⁹

Akşam gazetesinden Necmettin Sadık, İttifak devletleri tarafından savaşın son bulması için tekliflerin Wilson'a yapılmasını, yapılacak barışın "Wilson Sulhu" olarak adlandırılacağına vurgu yapıyordu. Ona göre; Wilson'ın öteden beri savunduğu esaslara dayandırılacak bir barış yalnız Dünya Savaşına son verecek bir barış olmayacaktı. Bu barış, her şeyin ötesinde yarının dünyasına yeni bir şekil verecek, milletler yeni bir gelişim aşamasına doğru sürüklenecekti. Eskiden beri büyük gürültülerle ortaya atılan Milletler Cemiyeti fikri, eğer Wilson şartları aynen kabul edilirse ve dünyada uygulanma imkânı bulursa uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağına vurgu yapıyordu. Necmettin Sadık, bunlara ek olarak şunları söylüyordu:

*"Evvvelce de söylediğimiz gibi, milliyet, istiklal, serbesti, inkişaf, hakimiyet-i milliye duyguları senelerden beri birçok muhtelif amillerin tesirâtı altında bütün milletlerin ruhunda kök salmaya başlamıştı. Bütün bu medeni ve insani sulh şartları ortaya atıldıktan sonra, sulha karşı en serkeş davranan milletlerin zihniyetinde tarz-ı hükümette büyük ve esaslı bir tahavvüller husule getirdi. Cihana hüküm olmaya başlayan demokrasi, sınıflar ve milletler arasında müsavat sözleri önüne gelen bendleri yıkan bir sel halini aldı ve nihayet (Wilson'ın) vecize ve sarîh sözleri içinde herkesin kabul edeceği, en sonra kabule mecbur olacağı on dört maddelik beynelmîl bir kanun-i siyasi mahiyetini kazandı."*³⁰

Necmettin Sadık'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı aydınlarının önemli bir kesimi Wilson'ın on dört maddesine sıkı sıkıya bel

27 Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansımaları", *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 18, 1996, s. 124.

28 "Cihanda Hâkim Olacak Yeni Kaideler: Wilson'ın On Dört Maddesi", *Akşam*, 5 Teşrinievvel 1334 (5 Ekim 1918), Numara. 16.

29 L., "Wilson'ın Şartları ve İtilafiyun", *Anadolu'da Yenigün*, 10 Teşrinisani 1334 (10 Kasım 1918), Numara. 67.

30 Necmettin sadık, "Wilson Sulhu", *Akşam*, 6 Teşrinievvel 1334 (6 Ekim 1918), Numara. 17.

bağlamışlardı. Bunlardan Darülfünun eğitimcilerinden Ahmet Cevad, bazı aydınların “Wilson’a müracaatı yanlış bir hareket” olarak yorumlayan yazılar yazmasını eleştirmiştir. Ahmet Cevad’a göre; Wilson’a müracaat hiçbir şekilde bir siyasi suç değildi, aksine dört seneden beri devam eden yanlış siyasetin doğru ve uygun bir zemine oturmasını sağlayacaktı. Buna dayanarak da ABD’nin Osmanlı ile hiçbir zaman savaşa girmediğini ve Wilson’ın tecrübeli bürokratlarının sözlerine kulak vereceği ve Türkleri, müttefiki olan İtilaf devletlerinin ihtiraslarına kurban etmeyeceğini düşünüyordu. Ahmet Cevad, Amerikan halkının “Sakson ırkının en mefkureci, en beşeriyetçi ve en dindar mümessilleri” olduğuna inanırken Wilson için de “söylediği sözlerin eri olduğuna bütün ruhumla iman ediyorum” demektedir. Ahmet Cevad, Wilson’a müracaat için bazı şartlar öne sürüyordu:

“Fakat şu şart ile ki bize Wilson beyanatında ve iddia ettiği haklardan mahrum bıraktıracak hiçbir emrivaki ihdas edilmesin, herhangi bir vilayet ve eyaletimizin başka bir devletin hakimiyeti altına geçmesine razı olunmasın. Düşmanlarımız bizim de mukadderatımızın umumi sülh masasında müzakere edilmesine razı olmak şartıyla mütarekeye yanaşırlar, şimdi taht-ı işgalde olmayan herhangi bir kısım-ı vatanı hakimiyet-i katiyemizi imhaya talep olmazlar, Vatanımızın herhangi bir tarafını Bakan hükümetinden birinin işgal-i askerisi koymak cüretini iltizam etmezlerse, tek bir damla bile kan akmadan silahımızı teslim edelim. Boğazları da açalım. Fakat altı asırdan beri vatanımız olan mübarek toprakları şimdi de aman düşmanlarımıza teslim etmemizi şart koymasınlar.” Dedikten sonra “Dört seneden beri, heyhat! İsrâf ile akıtılan Türk kanı büsbütün kurumamıştır. İşte birkaç hafta daha Çatalca ile Çanakkale’yi müdafaa edecek vatan evladı hala vardır. Ancak birkaç hafta daha ne ki, bir taraftan Wilson Prensiplerinin yüklediği ve bizim seve seve ifa etmemiz lazım gelen vazifeleri ciddiyetle mevki-i icraya koymaya başlayalım. Diğer taraftan da yine Wilson’a, o alicenab mefkureciye müracaat” edelim diyordu.³¹

Başka bir yazısında da Ahmet Cevad, Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesini tercüme ederek, ayrıntılı bir şekilde bu madde hakkındaki yorumlarını dile getiriyordu. Ona göre, Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesi Türkiye’ye tıpkı İngiltere, Fransa ve ABD gibi vatanın bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığı veriyordu. Ancak bağımsızlığın temini için iki sorun gündeme geliyordu. Bunlardan birincisi Anadolu’da Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin tespit edilmesi, ikincisi ise Türk hakimiyeti altında yaşayacak olan azınlıklara nasıl muamele edileceğiydi. Yazısının devamında, Osmanlı topraklarının Gayr-i Türk olarak tanımlanabilecek olan kısımlarının sadece Arap coğrafyası olduğunu vurguladıktan sonra geriye kalan bütün Osmanlı topraklarında Türklerin hâkim unsur olduğunu ve Türklerle beraber Ermeniler, Rumlar ve Musevilerin olduğunu söylüyordu. Ancak ne Rumların ne de Ermenilerin, her iki milliyetin bağımsızlık fikirlerinin olması ve bu konuda birtakım teşebbüslerin

31 Ahmed Cevad, “Atimiz İçin: Wilson Prensipleri”, *Akşam*, 22 Teşrinievvel 1334 (22 Ekim 1918), Numara. 33.

gerçekleşmesine rağmen bu düşünce ve eylemler azınlıktaydı. Ahmet Cevad'a göre, "Osmanlı Rumların atide Türkiye'den ayrılmak gayesini teklif eden hiçbir tarike-i siyasiyeleri yoktur", aynı şekilde "Türkiye dahilindeki Ermeniler aleni bir surette emeller izhar etmemektedirler. Bilakis bizimle beraber vatandaşa bir yaşayışa samimi telakki olunabilir" di. Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Ahmet Cevad, Anadolu'da Türklerin hakimiyet-i milliyelerini esas alan bir fikri savunuyordu.³²

Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesine ve bu maddenin Osmanlı hakimiyeti altındaki milletler ile ilgili hükümleri üzerine Alemdar gazetesinde de "A. B." unvanıyla iki makale kaleme alınmıştı. Bu makalelerin ilkinde, gayrimüslimlerin Osmanlı İmparatorluğunun başlangıcından günümüze kadar olan durumlarına ve onların sorunlarına değinilmişti. Makalenin devamın A. B. Osmanlı'daki Gayrimüslimlerin mağdur olduklarını ancak bu mağduriyetlerinden bağımsız olarak, Gayrimüslimlerin hürriyet ve muhtariyet taleplerinin "bu asrın icabı" olduğunu söylüyordu ve Osmanlı yurttaşlarının bir arada ve özgür yaşamaları için asli unsur olan Türkler ile azınlık olarak gördüğü Gayrimüslimlerin eşit olması gerektiğini savunuyordu. Bu kapsamda mebus seçiminden ayanlara, vilayet meclislerinden belediye meclislerine kadar pek çok devlet kurumunda Türkler ile Gayrimüslimler arasındaki hukuki eşitliği sağlamak üzerine birtakım düşüncelerini ifade etmiştir.³³ İkinci makalede ise azınlıkların bağımsızlık ve özerklik iddialarının meşruiyetini tartışmaktadır. Ona göre, ortak vatanda hiçbir unsur ne çoğunluk ne de azınlık unsurları bir diğerinin aleyhinde çalışamazdı, her milliyetin özerkliği diğer milletin hukuk, hürriyet ve özerkliği ile sınırlıydı. "Şu halde her unsur, diğerinin hukuk-i muhtariyetine tecavüz etmemek şartıyla ne dereceye kadar hakimiyet-i milliyeye iştirak edebilirse o unsur o kadar hürriyetine sahip ve malik" tir, dedikten sonra "Osmanlı unsurlarının zir-i hakimiyetinde cem' edecek bir Osmanlılık cesime-i siyasiyesine ihtiyaç" olduğunu söylüyordu. Özet olarak, Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü ve azınlık sorunların çözümünü "heyet-i ictimaiye-i Osmaniyece Aorupai bir devlet teşekkülüne girmemiz ve teşkilat ve müessesat-ı siyasiye ve idariyemizi baştan başa asrileştirmemiz elzemdir" demektedir.³⁴

Ekim 1918'de Anadolu'da Yenigün gazetesi Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesinin tercümesini yaptıktan sonra Türklerin Paris Barış Konferansındaki hakları konusunda pek bir şey bilmelerini eleştirmekte ve bu konuda Türklerin, barış masasına otururken Türk milletinin haklarını ve istiklalini müdafaa etmek konusunda son derece donanımlı olunması gerektiğini vurgulamaktaydı. Gazeteye göre, bu asrın milletler asrı olduğu gün

32 Ahmet Cevad, "Atimiz İçin: İnhilal Eden Osmanlı İmparatorluğu, Doğacak Olan Yeni Türkiye", *Akşam*, 23 Teşrinievvel 1334 (23 Ekim 1918), Numara. 34.

33 A. B., "Reis Wilson'ın On İkinci Prensibi 1: Ekalliyet Unsurlarının Memleketimizde vaziyet-i Hukukiyeleri", *Alemdar*, 21 kanunuevvel 1334 (21 Aralık 1918), Numara. 8-1317.

34 A. B., "Reis Wilson'ın On İkinci Prensibi 2: Hürriyet ve Muhtariyet İddialarının Hadd-i Meşruiyeti ve derece-i Mesmu'iyeti", *Alemdar*, 28 kanunuevvel 1334 (18 Aralık 1918), Numara. 14-1324.

gibi ortaya çıkmıştı ve eğer Türkler kendi milliyetlerine sahip çıkmazlarsa “*Sulh Kongresinde toplanacak kavimler ve milletler arasında biz pek zavallı kalır ve belki de güneş kadar bahir olan haklarımızdan birçoğunu daha kayıp etmek felaketine uğrarız*” diyordu. Bu kapsamda gazete, Türk milletinin aydınlatılması meselesini kendisine bir misyon olarak üstlenmiş ve bu kapsamda başta Türk tarihi olmak üzere³⁵ Anadolu’nun Ermeni, Rumlar ve diğer milliyet unsurlarının hak iddia ettiği tartışmalı coğrafyaları üzerine “*Yeni Türkiye*” başlığı altında ve Wilson Prensipleri çerçevesinde yazılar yayımlanmaya başlamıştı. Bu yazılar Kasım 1918’den Şubat 1919 yılına kadar devam etti.³⁶

Osmanlı kamuoyuna yön veren önemli simalardan olan Yunus Nadi de Wilson Prensiplerinin ciddiye alınmaması için hiçbir sebebin olmadığını söylüyordu. “*Ya o esasları kabul etmeli, yahut zoraki bir hayatın er geç kaybolup parçalanacağı hakikati hesaba katmalı*” diyen Yunus Nadi, yeni dönemin artık milletler dönemi olduğunu ve Türkiye’nin artık buna göre bir yön tayin etmesi gerektiğini düşünüyordu. Ona göre, “*Umumi Harbin umumi sulhu için ortaya prensipler koymuş olan Cemahir-i Müttefike-i Amerika Reisi Mösyö Wilson’ın Türkiye’den çıkacak bir sedaya istima’ ve telakkiye, sonra da belki tebliğ ve teyide en salahiyyettar bir zat addedilmiş olmasında*” bir fazlalık veya eksiklik değildi.³⁷ Ancak İzmir’in işgalinden iki ay önce Yunus Nadi’nin Başkan Wilson konusundaki düşünceleri değişime uğradı ve ilerleyen süreç içinde Wilson’ın ortaya attığı prensipleri yerine getirmek konusunda iradesini ortaya koymadığını düşünmeye başlamıştı.³⁸

Yunan işgali tehlikesinin giderek büyüdüğü bir dönemde Anadolu’da merkezi bir otoritenin bulunmaması Wilson Prensiplerine bağlılığı daha da arttırmaktaydı. Bundan dolayı Manisa’da “*Wilson*” ismiyle prensiplerin savunuculuğunu üstlenen bir gazete çıkarılması dikkati çekiyordu. Gazete kendi maksadını ilk sayısındaki kısa bir başyazı ile ifade ediyordu. “*Gazetemizin Meslek ve Gayesi*” başlıklı yazıda, ilk olarak gazetenin fikir açısından “*tamamen hür ve müstakil*” olduğu belirtildikten sonra, herhangi bir siyasi örgütün veya partinin “*boyunduruğu altında*” olmadığı vurgulanıyordu. İnsanlık hukukunun koruyucusu olarak görülen Wilson’ın, beşeriyet ve ulusçuluk prensiplerini benimsemiş bir lider olarak, vatanın kurtuluşu için çabaladığı belirtiliyordu. Gazetenin yayın maksadının Wilson Prensiplerini yaymak olduğunu, başka bir haberdeki şu ifadelerde görülmüyordu. “*Biz Mister Wilson’ın tezkir-i nam-ı*

35 “Wilson Esasatına Göre Yeni Türkiye 1”, *Anadolu’da Yenigün*, 22 Teşrinievvel 1334 (22 Ekim 1918), Numara: 48; “Wilson Esasatına Göre Yeni Türkiye 2”, *Anadolu’da Yenigün*, 24 Teşrinievvel 1334 (24 Ekim 1918), Numara: 50.

36 “Yeni Türkiye: Anadolu’da Türkler Hakkında İktitafat”, *Anadolu’da Yenigün*, 9 Teşrinisani 1334 (9 Kasım 1918), Numara: 66. Bu yazı dizisinin son makalesi ise; Yeni Türkiye: Wilayat-ı Şarkiyemizden Mamüratı’l aziz”, *Anadolu’da Yenigün*, 25 Şubat 1335 (25 Şubat 1919), Numara: 173.

37 Yunus Nadi, “Wilson prensiplerine Göre: Yeni Türkiye”, *Anadolu’da Yenigün*, 8 Kanunuevvel 1334 (8 Aralık 1918), Numara: 95.

38 Bilgen, A.g.m., 1996, s. 130.

muhteremi için gazetemizin ismini Wilson tesmiye ettik ve isminin bâlâsını Sorbon Darülfünunu'nda irad eylediği mühim nutuklarının bazı parçalarıyla ve resmiyle tezyin eyledik” demektedir.³⁹

Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesi, ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi, self-determinasyon prensibini düzenleyen beşinci madde ile beraber düşünüldüğünde, bütün Ortadoğu milletlerinin bağımsız bir şekilde gelişmelerinin mümkün olacağı izlenimi veriyordu. Bu ilkeler, Wilson'ın Ortadoğu milletleri beyninde sağlam bir güven ve itibar kazanmasını sağlamıştı. Wilson'ın ilkelerine bel bağlayanlar arasında hatırı sayılır miktarda Osmanlı bürokratu ve aydını vardı. Bunların bir kısmı, “*Türk olmayan milletlere özerk bir gelişim imkanının tanınması*” ifadesini kendi bakış açılarıyla değerlendirerek, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Arap memleketlerinin özerkliklerinin kabul edilmesiyle yetinilebileceği, daha doğrusu, İmparatorluğun Dünya Savaşı öncesinde mevcut olan toprak bütünlüğünün hala muhafaza edilebileceği düşüncesine kendilerini kaptırmışlardı.⁴⁰

Her ne kadar Osmanlı kamuoyunda Wilson Prensiplerine karşı olumlu bir tutum mevcut ise de kısmen eleştirel yaklaşımlar da mevcuttu. Wilson Prensiplerine temkinli ve eleştirel yaklaşan gazetelerin başında Sebilü'r-Reşad dikkati çekmektedir. Bu gazetede Wilson Prensipleriyle ilgili görüşlerini dile getiren S. M. Tevfik, prensiplerin bütün dünyada büyük ilgi gördüğünü kabul etmekteydi ve Wilson Prensiplerinin silahsızlanma ile ilgili maddesine atıfta bulunarak mağlup devletlerin silahsızlandırılmasına karşı İngiltere ve ABD gibi muzaffer devletlerin de mevcut silahlarının yanında donanmalarını daha fazla güçlendirdiklerinden yakınmaktaydı. Buna dayanarak Başkan Wilson'ın açık bir şekilde vurguladığı prensiplerini, bizzat kendisinin çiğnediğini söylemekteydi. Bundan başka Paris Barış Konferansında geçen müzakerelerden, Milletler Cemiyetinin yalnız Avrupa milletlerine hizmet edeceği iddiasında bulunmaktaydı. Nitekim daha sonra anlaşıldığı gibi gerçekten de Milletler Cemiyeti büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir kurum olarak tasarlandı. Paris Barış Konferansı üzerine de görüşlerini dile getiren S. M. Tevfik, konferansın uluslararası sorunların çözümünde adilane bir tutum sergilememesi ve büyük güçlerin çıkarlarına hizmet edecek yönde kararlar alması halinde milletler arasında daha fazla düşmanlıklar doğuracağını ifade etmekteydi ve bu konuda Papa'nın; “*Sulh Konferansı akvam-ı cihan arasında atiyen daha fena bir hiss-i kin ve intikam uyandırmaya çalışmamalı ve bu noktaya pek ziyade dikkat ve ümit ve ehemmiyet verilmelidir*” yönündeki sözlerine atıfta bulunmuştur.⁴¹

39 Nejdet Bilgi, “Wilson Prensiplerinin Taşrada Küçük Bir Yansıması: Vilson Gazetesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 33, Sayı. 1, 2018, s. 2-6.

40 Kaymaz, A.g.m., s. 154.

41 S. M. Tevfik, “Wilson Prensipleri Revaç Bulabilecek Mi?”, *Sebilü'r-Reşad*, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), Cilt. 16, Numara. 391.

Ekim 1918'de Sebilü'r-Reşad'ta yer alan başka bir makalede de Wilson Prensiplerinin görünürde bütün dünya milletlerinin çıkarlarını gözettiği ve dünyaya ebedi barışı getireceği fikrine varılabileceğini ancak esasen İngilizlerin çıkarlarına aykırı olduğu için prensiplerin hayata geçmesinin son derece güç olduğu üzerine durulmuştur. Makalede şöyle deniliyordu:

“Öyle zannedilir ki İngiltere devleti bu harb-i cihanşümül neticesinde düşmanlarına, rakiplerine, davacılarına karşı ihriâz-ı tevvafuk edip galip ve muzaffer bir turla çıktıktan sonra, Wilson desatirine riayet edecek, o düsturların ahkamına sadık kalacak da netice olarak bir taraftan Mısır'da, Suriye'de Filistin'de, Hicaz'da Irak'ta, Kuveyt'te, Umman sevahilinde; diğer cihetten Kafkasya'da, Türkistan'da, İran'da, Afganistan'da hür serbest ve müstakil teşkil edecek hükümetlerin hukuk-i milliye ve siyasiyelerini tasdik eyleyecek ve kendilerine artık hiç ilişmeyecektir... Esasen İngiltere'ye karşı bundan böyle rekabet edecek ve hususiyle onunla alem-i siyasette boy ölçüşecek güçlü bir Almanya yahut zi-nüfuz bir Osmanlı devleti kalmayacak olursa, Tabiiyet-i eşya hükmünce İngilizlerin nüfuzu Şark'ta ister istemez ilerleyecek ve günün birinde hakiki cihan fermânfermâlîği İngiltere'ye nasip olacaktır... Acaba Mister Wilson cenapları, o zaman akvam ve mil-i sagirenin hukuk-i sarihe-i milliye ve esasiyelerini ne ile siyanet edebilir? Hangi kuvvet ve kudret İngiltere'nin bu esasat ve desatire serfuru etmesini temin edebilir?”

Makale devamında, Wilson Prensiplerinin İngilizlerin ekmeğine yağ süreceği ve bu durumu yakında Başkan Wilson'ın kendisinin de anlayacağını iddia ediyordu.⁴²

Mustafa Kemal Atatürk de Wilson'ın self-determinasyon konusundaki ilk orijinal görüşlerinden uzaklaştığına vurgu yapıyordu; *“... hakikatte Wilson Prensipleriyle beraber, sahneden çekilmiş ve aksam-ı memalik-i Osmaniye'nin, Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta İzmir'de Adana'da ve her yerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?”* demektedir. Bununla beraber Atatürk, savaşta yenilgiye uğramış ve ağır bir ateşkes antlaşmasına boyun eğmiş görünen Osmanlı İmparatorluğu'nun, Wilson'ın deklare ettiği prensipleri *“gönül okşayıcı manzara-i serabiyle bir zaman”*⁴³ oyalandığını belirtmekte ve *“hakikaten kabul edilecek bir prensiptir”* ifadesini kullananmış ve Wilson prensiplerinin nasıl çıkarlara dayalı olarak amacından saptırıldığını ifade etmekteydi:

“Görülüyor ki efendiler! İtilaf devletleri iki noktada hânis bulunuyorlar. Birincisi; Wilson Prensiplerini, Versay Konferansı'nda kabul ve ilan ettiler. Halbuki fiili hareketleriyle Wilson Prensiplerini, Türkiye'nin hayat ve mukadderatını zâmm ve kâfil olan on ikinci maddeyi nazar-ı dikkatten dâr tuttular. İkincisi; şeref ve namusları üzerine imza etmiş oldukları mütarekenamenin hiçbir noktasına riayet etmedikten başka on ikinci maddenin ahkamına muhalif olmak üzere devletimizi manda altına almak ve hatta büsbütün inkisama uğratmak kararına kadar ileri gittiler.”

42 “Wilson Nazariyesi ve İslam Alemi”, *Sebilü'r-Reşad*, 17 Teşrinievvel 1334 (7 Ekim 1918), Cilt. 15, Numara. 374.

43 M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 358.

Görülüyor ki, Atatürk de müttefiklerce, Türklerin geleceğini güvence altına alacak olan Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesinin uygulanmasından kaçınıldığını ifade ediyordu.⁴⁴

Böylece Osmanlı aydınları, Mütareke Döneminde ABD'nin etkisinin en önemli taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olmuşlardır. Aydınların Wilson Prensiplerini referans almalarının sebebi, talep ettikleri şeyleri evrensel realiteye ve kabul edilebilirlik temeline oturtmak istemeleriydi. ABD'nin Avrupalı gülerin nüfuz alanı oluşturma ve ilhak etmeye bağlı gelişen klasik emperyalizm politikasına karşı bir tutum sergilemesi, Çin ve Osmanlı gibi imparatorlukların siyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kabul etmeyi ve diğer taraftan her emperyalist gücün eşit şartlar gözetilerek taraf olabileceği serbest ticaret antlaşmalarıyla bu güçlerin beynelmil el kapitalist sisteme katılımını öngören "açık kapı politikasını" dış dış siyasette temel dayanak olarak görmeleri ile Osmanlı aydınlarının siyasi bağımsızlık ile mevcut toprak bütünlüğünün korunması arzuları ve kapitalist Türk kesimini kalkındırmak amacıyla ekonomik ve teknik zeminde ülkeye yabancı sermayenin alınmasını konusundaki olumlu tavırları arasında bir uyum söz konusuydu. Böylece bu dönemde ABD, Osmanlı aydınları tarafından, sömürü altına girmeden iş birliğine gidilebilecek yegâne büyük kuvvet olarak görülüyordu.⁴⁵

3. Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Amacı

Mondros Ateşkes Anlaşmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde olacak tarzda sonuçlanmasının, işgale uğramış İstanbul'daki bazı aydınlarında yarattığı özgüven problemi, onları ruhsal bir bunalıma sokmakla kalmamış, iç çöküntüsüne sürüklemiş, ümitsizliğe düşürmüştü. Devletin kurtuluşu için sayısız fikrin havada uçtuğu bir dönemde aydınlardan bazıları, büyük devletlerden birinin mandası olmayı tek kurtuluş çaresi olarak görüyorlardı. Mütarekenin kaotik fikir ortamında İstanbul'da, çok kısa sürede gösterişli isimler ve programlarla gerçeklikten ve sağlam bir düşünceden mahrum pek çok cemiyet ve fırkalar kurulmuştu. Kurucularının ve üyelerinin çoğu gazete başyazarı olan Wilson Prensipleri Cemiyeti, kendi kuruluşunu 4 Aralık 1918'de kamuoyuna duyurdu. Bu Cemiyetin kurucu şahsiyetleri, Halide Edip Adıvar, Celaleddin Muhtar Özden, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Beylerdi.⁴⁶

Halide Edip'in aktardığı gibi, iki ay gibi kısa bir zaman zarfında tümden yok olan bu cemiyetin değeri, bir tarafta Ali Kemal ve Refik Halit, diğer tarafta Yunus Nadi, Ahmet Emin, H. Edip gibi aydınların bu cemiyetin çatısı altında nasıl bir görüşle ve ne tür bir umutlarla toplanmış olduklarını göstermesi bakımından önemliydi.⁴⁷

44 M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 1181.

45 Üçer, *A.g.t.*, ss. 204-205.

46 Çetin, *A.g.t.*, s. 39-41.

47 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Cem Yayınevi, 1992, s. 117.

Cemiyetinin beyannamesi genel olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısım, Osmanlı'nın uzmanlığa dayalı bir hükümet sisteminin yaratılması, sağlam ve doğru bir temelde gelişmesini talep ediyordu. Osmanlı'nın dünyada itibarlı bir mevkiye ulaşmasını buna bağlıyorlardı. İkinci kısım, Osmanlı'da devletin yapısında millet ve din arasındaki sınırların tümden ortadan kaldırılması ve tüm yurttaşların güven ve mutluluğunu temin edecek bir ortamın yaratılmasını hedefliyordu. Wilson Prensipleri Cemiyeti, bu kapsamda ABD'nin desteğinin alınmasına taraftardı ve ABD devlet sisteminde var olduğuna emin buldukları kozmopolit yönetim ve eşitlik düşüncesinin Osmanlı'da uygulanmasını istedikleri görülmektedir. Cemiyet beyannamesinde denildiği üzere, ABD'nin yardımıyla, "terbiye ve irşad sistemi" en az on beş, en çok yirmi beş yıl sürecek. Bu süre bittikten sonra, ABD Anadolu'dan çıkıp gidecek ve arkalarında özgür, güçlü, müreffeh, medeni ve bütün etnik unsurları ortak değerlere sahip bir Osmanlı bırakacaktı. Esas olarak, Wilson Prensipleri Cemiyetinin temel kuruluş amacı ve gerçekleşmesini istediği şey buydu.⁴⁸

Cemiyet'in üyeleri 5 Aralık 1918 tarihinde İngilizce olarak hazırlanmış bir tezkereyi Wilson'a, Fransızca kaleme alınmış bir mektupla da İtilaf devletlerine çağrıda bulundular. İtilaf güçlerine iletilen mektupta kısaca şu ifadeler yer veriliyordu; "beynelmilel bir idarenin kısa olacağını" ifade ettikten hemen sonra "Wilson prensiplerine uygun bir şekilde Türkiye'yi medeni uluslar gibi yirminci yüzyıla uyumlu bir şekilde aynı seviyede tutacak bir reform komisyonunun oluşturulmasını" Başkan Wilson'dan istediklerini yazıyor ve ABD'den güzel bir cevap alınması amacıyla İngiltere'nin aracılık yapmasını istiyorlardı. Başkan Wilson'a gönderilen tezkerede de bu vatansever ve aydınları kendi milletlerini "süresi belli bir zaman için muktedir devlet işlerini iyi bilen yabancı bir idarenin yol göstericiliğine ihtiyacı olduğu", düşüncesini benimsedikleri ifade edilmekteydi. Tezkerede daha sonra şu ifadeler geliyordu; "Bizim istediğimiz nihai istiklalimizi tehdit edecek bir vasilik olmayıp geri kalmış insanları belli bir süre eğittikten sonra şerefli bir mevkiye yükselterek onlara milletler dünyasında bir yer verilmesidir." Bu ifadelerle vasilik istenmediği belirtiliyordu. Fakat bu yol göstericilik sözünün ifadesinin başka hiçbir anlam taşımadığı tezkerenin içeriğinden bariz bir şekilde anlaşılıyordu.⁴⁹

Üyelerinin önemli bir kısmı gazeteci olan cemiyet, kısa sürede Osmanlı kamuoyunda yankı buldu. Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte arkadaşlarının çıkarmış olduğu gazetesi olan Minber, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne karşı eleştirel bir duruş sergiledi. İlginç olan şey, gazetede Wilson Prensiplerine yönelik yazılan iki yazıdan birini kaleme alan İsmail Hami, daha sonra Sivas Kongresi'nde ateşli bir şekilde ABD mandasını savunuculuğunu yapacaktı. İsmail Hami, Cemiyeti, "temelsiz bir bina" olarak tanımlıyor ve programının ancak barış görüşmeleri yapıldıktan sonra dikkate değer bir niteliğe kavuşacağını belirtiyor.

48 Erol, A.g.e., ss. 38-41.

49 A.g.e., ss. 39-40.

Galip devletlerin bir olupbittisine karşı ancak ve ancak ulusal vicdandan doğup gelişen taleplerle çıkabileceğini, bunu mümkün kılmak için de barış koşullarını tespit edecek komisyonda, basın mensuplarından, mebuslardan ve toplumun aydınlarından temsilcilerin de yer alması bulunması gerektiği düşüncesindeydi. Minberde yer alan diğer yazı ise anonim yani imzasız bir başmakale olup, “*Avrupa Rekabeti Karşısında Amerika'ya İltica Doğru Mudur?*” adıyla yayımlanmıştı. Bu makaleye göre, ABD'nin Uzak Doğu coğrafyasında göz ardı edilemeyecek kadar büyük iktisadi menfaatleri söz konusuydu. ABD, savaşın getirdiği tüm nimetlere tek başına hükmedemeyeceğine göre, Uzak Doğu'daki önemli menfaatlerini bırakarak “*Türkiye'nin kendisine vereceği menafi*” ile yetinmesi mümkün değildi. Üstelik iktisadi menfaatlerden ya da “*mülkümüzden*” vereceğimiz herhangi bir tavizi istemekte ABD bir dakika bile gecikmezdi. Siyasal denge zemininde varlığını sürdürecektir hükümetler, özellikle şu anki gibi karışık dönemlerde hiçbir tarafa meyletmezdi. Ülkenin üretim mekanizmalarına işlerlik kazandırmak ve idare yapısını tesis etmek için gelişmiş ülkelerden bir bir faydalanılmalıydı. Görüldüğü üzere Minber'in Wilson Prensiplerine karşı gösterdiği tepkisi çok aşırı değildi. Ancak cemiyete karşı açık bir şekilde olumsuz bir tavır takınmıştı.⁵⁰

Wilson Prensipleri Cemiyetine karşı Osmanlı kamuoyunda yapılan eleştirilere karşılık veren Yunus Nadi, bazı kimselerin “*Amerikan müdahalesi istemeye hazırlanıyorlarmış*” ve hatta “*ağızdan ağıza nakl oluna oluna mesele-i memleketin içinde muhtelif müdahale taraftarları bulunduğu rivayetlerine kadar çıkmış*” ve “*güya bazı kimseler İngiliz müdahalesini, diğer bazıları Amerikan müdahalesini*” istediği yönündeki iddiaları eleştiriyordu. Bu iddialara cevap olarak Yunus Nadi; “*Politika ihtirasları ile zaman zaman güne gün acayip ve garip şekiller alabilen bazı münasebetsiz neşriyate rağmen biz şundan en kat'i suretle eminiz ki memleketimizin ecnebi müdahale ve tahakkümü altına girmesini isteyecek tek Türk bulunamaz*” diyordu. Bu sözlere ilave olarak “*Cemiyetin hürriyet ve istiklalimizi tahlis ve i'lâya matuf olan maksadı bilhassa efkâr-ı umumiyemizden göreceği hüsn-i telakki ve müzaheret ile yürüyecek ve muvaffak olabileceğini*” söylüyordu.⁵¹

Wilson Prensipleri Cemiyeti; savaş sonunda ülkede kısa bir süre de olsa etkili olmuş hatta etkisi taşraya da yansımış ve Manisa'da “*Vilson*” isimli bir derginin çıkmasına da vesile olmuşsa da⁵² yine de Wilson Prensipleri Cemiyeti, kuruluşundan iki ay sonra kapanmıştı. Halide Edip'in de dediği gibi Cemiyet, tamamen kapanmış olsa da fikirleri varlığını sürdürmüş ve başta toplumun elitleri olmak üzere pek çok aydın arasında yine taraftar bulmaya devam etti. Öyle ki kapanmasından sonraki aylarda Amerikan mandası basında, siyasi buluşmalarda, açık bir şekilde savunulmaya başlanmıştı. İşgallerin başlaması ve bu esnada İzmir'e Yunanların askerlerini çıkarması, Osmanlı'nın İtilaf güçleri

50 Akşin, A.g.e., s. 123.

51 Yunus Nadi, Wilson Prensiplerine Göre: Yeni Türkiye”, *Anadolu'da Yenigün*, 8 Kanunuevvel 1334 (8 Aralık 1918), Numara. 95.

52 Nejdet Bilgi; “Wilson Prensipleri'nin Taşrada Küçük Bir Yansıması: Vilson Gazetesi” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/1, 2018.

tarafından kesin olarak gözden çıkarılacağı ve parçalanacağı düşüncesini kamuoyunda güçlendirmişti. Şunun da bilinmesi gerekiyor ki Osmanlı aydınları arasında her ne kadar fikir ve görüş ayrılıkları varsa da bütün aydınlar tek bir noktada, Osmanlının toprak bütünlüğünü sağlamak ve onu kurtarmak, gayesinde birleşiyorlardı. Bunun içindir ki o dönemin şartları dahilinde, aydınların kanaatine göre ancak bir tek kurtuluş yolu var ki o da manda yönetim biçimini kabul etmektir. Mandanın fikrine karşı olanlar dahi ülkenin kurtuluşu için başka bir yol ve yöntem düşünmekten aciz kalmışlardı. Yalnız Mustafa Kemal Atatürk ve ona yakın birkaç arkadaşı manda konusunda çok farklı bir görüşe sahipti.⁵³

4. Amerikan Mandası Meselesi

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusunda ortaya atılmış olan çeşitli çözüm önerilerinden birisi ABD yardımının sağlanması ve sonuç olarak ABD mandasının benimsenmesi idi. Özellikle savunucularının büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış olan aydınların oluşturduğu ABD mandası düşünün yanında, İngiliz mandasını savunanlar da görülüyordu. Fakat Osmanlı basınında en çok tartışılan, taraftar toplamış olan ve savunucuları bakımından da daha geniş bir çevreyi kapsayan manda düşüncesi ABD mandasıydı. Osmanlı basınında yer alan dış haberler arasında ABD'nin Osmanlı'nın bir kısmı veya bütünü üzerinde manda kabul edip etmeyeceği konusundaki yoğun olarak görülmekteydi. ABD'nin Osmanlı mandasını kabul edip etmeyeceği konusundaki düşünceleri 1919 yılı sonlarında bile net bir biçimde açıklığa kavuşmamıştı. Bundan dolayı ABD mandası, Paris Konferansı'nda Türklerle yapılacak barışın şartları üzerinde uzlaşma sağlama ve netleştirmesinin önemli ölçüde gecikmesinin nedeni olmuştu.⁵⁴

Bazı Osmanlı aydınlarının fikirlerini dayandırdıkları Wilson Prensipleri, Türklere çoğunlukta oldukları Anadolu toprakları üzerinde bir yönetim kurma imkânı veriyordu, fakat benzer şekilde Rumlara ve Ermenilere de devletlerini kurma ve özgür gelişme imkânı veriyordu. Wilson'ın prensiplerine göre, zayıf ve güçsüz devletlerin de bağımsızlığı kabul edilecek, fakat henüz kendilerini yönetecek vaziyette olmadıklarından bu vaziyete ulaşıncaya kadar, Milletler Cemiyeti'nin yetkisiyle belirleyeceği devletlerin mandası, yani sorumluluğu ve yol göstericiliğinde varlıklarını sürdüreceklerdi. Wilson üzerinde uzlaşma sağlanan bu sistemin, Osmanlı'dan ayrılmak isteyen uluslara da uygulanmasını arzuluyordu. Bu proje, Osmanlı aydınları tarafından iyi anlaşılmadığından dolayı bazı Osmanlı aydınları arasında hala ABD'den yana tavırların yoğun olması ve umutlarını daha ileriye taşıyarak, Osmanlı'nın bir ABD mandası olması

53 Erol, A.g.e., ss. 47-53.

54 Öztoprak, A.g.m., s. 39.

yönündeki düşünce hâkim hale geldi ve manda fikrini Osmanlı kamuoyuna mal etme çabaları oldu.⁵⁵

ABD mandasını savunan öncülerden biri Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin (Yalman) idi. Aralık 1918'in aralık ayında Vakit gazetesinde çıkan bir başyazısında: *"devletin hukuk-i istiklaline kesinlikle hâlel vermemek ve bir ecnebi devletin himaye ve mukarebesi şeklini tazammun etmek şartıyla memleketimize ecnebi heyet-i islâhiyelerin davet edilmesinin"* en uygun doğru yaklaşım olduğunu ve bunun kabul edilmesini öneriyordu. İslahat için gelecek heyetlerinin Amerikan uzmanlarından oluşmasını ve bunun nedenlerini açıkladıktan sonra bu heyetlerin çalışmaya başlamalarıyla beraber bağımsızlığımızı ve izzetinefsimizi dış tecavüzlerden koruyabileceğimizi yazıyordu. Ahmet Emin Yalman'ın bu makalesinin yayımlanmasından birkaç gün sonra Wilson Prensipleri Cemiyetinin beyanamesi Osmanlı basınında yer bulmuştu.⁵⁶ Yalman başka yazılarında da ABD mandasını savunmuştu. *"Türkiye bağımsız olarak yaşayamaz. Üzerinde yabancı bir idarenin baskısı lazımdır"* dedikten sonra bu yabancı idare için ABD'yi önermekteydi.⁵⁷

Sonradan Milli Mücadelede önemli roller üstlenecek olan Bekir Sami Bey de Amasya'dan Atatürk'e gönderdiği bir tel yazısında manda konusundaki fikirlerini açıklıyordu; *"... mülki bütünlüğümüzü temin edecek mandaterlik elbette müreccaktır. Memalik-i Osmaniye'nin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçte temsil hakkımız baki kalmak şartıyla bir müddet-i muayyen için Amerikan mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en nafi bir hal şekli olarak kabul ediyorum..."* demektedir. Aynı şekilde Halide Edip Adıvar da Ağustos 1919'da Atatürk'e yolladığı bir mektupta:

"Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarına şamil olmak üzere muvakkat bir Amerikan mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır: 1) Aramızdaki herhangi şerait hakkında Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şuriş çıkaracaklar, mütemadi müdahalelere sebebiyet verecekler, zaten suri olan istiklalimizden, azınlıklar namına her sene parça parça kaybedeceğiz. Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesis için Patrikhanenin siyasi imtiyazları, azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla, mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır. 2) Birbirini infa eden menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanların hırslarını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyetiyle asri bir halk haline koyacak bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lazım olan para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz... Amerika bu hususta çok işimize geliyor. On beş, yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi... ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir. 3) Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştıracak

55 Bilgen, A.g.m., s. 130.

56 Erol, A.g.e., s. 36.

57 Akşin, A.g.e., s. 32.

bir desteğe ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan daha kuvvetli bir elde bulabiliriz. 4) Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lazım gelen kuvvete haiz bir devletin müzaheretini istemek lazımdır..." diyordu.

Ancak Atatürk ne Bekir Sami Bey ne de Halide Edip'in bu görüşlerine katılıyordu. Atatürk, bu görüşlerin aksi yönünde düşünüyordu.⁵⁸

Wilson, başlangıçta Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devletini yaratmak gibi birtakım sebeplerden dolayı Osmanlı topraklarına Haziran 1919'da Henry Churchill King ve Charles Richard Crane başında olduğu bir heyet göndermişti. Heyet görevleri kapsamında bazı bazı Osmanlı fırka ve cemiyetleriyle de görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde Sulh ve Semalet-i Osmaniye Fırkası, Amerikan heyetine manda düşüncesine karşı olduklarını ve prensiplere dayanarak istiklal talep ettiklerini kesin bir ifadeyle dile getirmişti. Bununla beraber Hürriyet ve İtilaf Fırkası da benzer şekilde Osmanlı'nın yine Wilson Prensipleri çerçevesinde, hiçbir şarta bağlı kalmaksızın bağımsızlığını sürdürmesi gerektiği fikrini öne sürmüştü. Hürriyet savaşçısı olarak kabul edilen ve Osmanlı kamuoyunda iyi bilinen Ahmet Rıza Bey'in başkanlığını yaptığı Vahdet-i Milliye Cemiyeti ise Amerikan heyetiyle yürüttükleri görüşmeler hakkında, Vakit gazetesine yaptıkları açıklamada Wilson Prensiplerinin tümünün uygulanması, işgale uğramış vilayetlerden yabancı askerlerin çıkarılması ve hakimiyet-i milliye hukuku ve devletin bağımsızlığının teminat altına şartıyla bütün memleketi kapsayan, sınırlı bir zaman içinde ABD'nin müzaheretinin faydalı olacağını düşünüyordu. Vahdet-i Milliyeciler, mandayı kastetmemekle beraber ona yakın bir şeyi öneriyorlardı. Daha da ilginç olan heyetin yaptıkları görüşmeler sonucunda, İngilizlerin mandalarını Osmanlı kamuoyuna benimsetmek amacıyla güçlü bir propaganda faaliyeti yürütmelerine rağmen, ABD, kendi mandasını kabul ettirmek için hiçbir eylemde bulunmadığı halde ABD mandasını savunan güçlü ve yaygın bir desteğin olmasına şaşırılmışlardı.⁵⁹

Osmanlı'da aydınların ABD mandasını savunması nedenlerini birkaç madde ile özetlenebilir.

1) Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyarak parçalanıp yok olmasının önüne geçmek.

2) Azınlıkların yabancı müdahalelere yol açan sebep ve faaliyetlerinin önüne geçmek.

3) Türklerin kendilerini yönetme konusundaki kabiliyetlerini yitirdikleri ve kurulacak bir yönetimi idame ettiremeyecekleri inancı.

4) Devletin gelişip güçlenmesi için yabancı finans kaynaklarına ve bütün alanlarda yabancı uzmanlara ihtiyaç olduğu 5) Kapitülasyonların hala varlık

58 Akşin, A.g.e., ss. 31-33.

59 Erol, A.g.e., s. 63.

göstermesi ve devletin büyük bir borç batağında bulunması gibi sebepler vardı.⁶⁰ Osmanlı aydınları arasında manda devlet olarak neden ABD'nin tercih edildiği düşünüldüğünde de aydınların yazılarından bu tercihin genel olarak şu sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Birincisi, ABD Avrupalı büyük güçlerin uygulaya geldiği şekilde sömürgeci bir mantaliteye sahip değildi, tüm dünya ulusları adına iyi niyetler taşımakta ve tüm insanlığın mutluluğunu ve gelişimini amaç edinmiş görünmekteydi. İkincisi ABD laik ve milliyetsiz bir karaktere sahipti. Üçüncü ve son olarak ABD iyi niyetler taşıdığı kadar iktisadi açıdan çok güçlü ve çeşitli olanaklara da sahipti. Bundan dolayı rahatça yardım ve yatırım yapabiliirdi ve sömürgeci bir zihniyete sahip İngiltere Türkiye için elverişli değildi.⁶¹

Osmanlı'nın bir manda altına alınması düşüncesi milli mücadeleye hazırlık aşamasında bile varlığını sürdürdü. Manda fikri ilk olarak 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresinde gündeme gelir. Erzurum Kongresinde kararlaştırılan yedinci madde de "*Manda ve himaye kabul edilemez*" deniliyordu. Ancak Erzurum Kongresinin bu kararına rağmen manda fikri değil yalnız İstanbul'da hatta yeni kurulmaya çalışılan Milli Hükümet içerisinde ve Atatürk'ün kendileriyle iş birliği yaptığı kişiler arasında da geniş bir tartışma konusu olmuştu. Tefik Bıykoğlu, "*Atatürk Anadolu'da*" adlı eserinde "*Mustafa Kemal Atatürk milletini Wilson Prensipleri hülyasından kurtarmak için Sivas Kongresinde uğraşmak zorunda kalmıştır*" diyordu.⁶² Nitekim 4 Eylül 1919 yılında toplanan Sivas Kongresi toplandı. Kongrede İstanbul'da ikamet den Amerikan vatandaşlarının ABD mandası konusunu Amerikan Senatosunda tartışmaya açılması amacıyla manda müracaatını güçlü bir iradeye sahip ve bütün milleti onayını almış bir meclis vasıtasıyla yapılması gerektiği yönünde açıklamalar yapmaları nedeniyle ABD mandası taraftarları için Sivas Kongresi önemli bir noktaydı. Kara Vasıf, İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami Bey ve İsmail Hami Bey ABD mandasını savunmak için kongreye katılmışlardı. ABD mandası savunucuları, aralarında Bekir Sami ve İsmail Fazıl Paşa'nın da yer aldığı bir heyet tarafından belirlenen ilkeler dahilinde İsmail Hami'nin kaleme aldığı bir muhtıranın tartışılması için çaba sarfetmişler ve kongre başladıktan dört gün sonra 8 Eylül 1919 tarihinde bu muhtıra hakkındaki görüşlerin ne olduğunun anlaşılması için tartışmaya açılmıştır. Ancak bütün çabalara rağmen manda fikri kabul görmemişti ve ABD mandası taraftarlarını teskin etmek için manda konusunda Amerikan Kongresinden bir heyetin davet edilmesi fikri kabul edildi. Yine kongreden sonra böyle bir davetin yapıp yapılmadığı bilinmiyor. Bilinen bir gerçek varsa o da artık ABD mandası fikrinin tamamen gündemden düştüğüydü.⁶³

60 Toprak, A.g.e., s. 39.

61 Erol, A.g.e., s. 44.

62 Akşin, A.g.e., s. 32.

63 Çetin, A.g.t., s. 74.

5. ABD'nin Osmanlı Politikası ve Yaşattığı Hayal Kırıklığı

ABD yönetimi, daha Başkan Wilson'ın kendi adıyla anılan prensiplerini ilan etmesinden önce, Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulacak yeni düzeni kararlaştırmak için toplanacak barış konferansında, ortaya çıkması muhtemel olan sorunları incelemeye yönelik bir araştırma komisyonu kurmayı kararlaştırmıştı. Bunun neticesinde Eylül 1917'de Ortadoğu için Profesör David Monroe ile W. L. Westermann'ın yönettiği ve Osmanlı İmparatorluğuna ilişkin konularda ABD'nin başlıca üniversitelerinden önde gelen oryantalistlerin çalıştığı bir araştırma komisyonu kurulmuştu. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan görüşler, 22 Aralık 1917'de tamamlanan ve ertesi gün Wilson'a verilen bir memorandum haline getirildi. Memorandumda Osmanlı idaresi altında yaşayan ırkların baskı ve kötü yönetimden kurtarılması, başka bir ifadeyle Ermenilere özerklik verilmesi ile Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın gelişmiş ve medeni uluslar aracılığıyla korunması ve Boğazlardan her türlü geminin geçiş serbestliğinin temin edilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. 22 Aralık memorandumunda belirtilen görüş ve tavsiyeler, ABD'nin Osmanlı'ya ilişkin politikasının temelini oluşturmuştu.⁶⁴

Diğer taraftan ABD, Başkan Wilson'ın şahsında somutlaşan Wilson Prensipleriyle de dünya siyaset sahnesine çıkmak ve güçlü devletlerin belirleyici olduğu yeni dünya düzeninde yer edinmek istiyordu. Bu kapsamda Wilson Prensiplerinin yayımlanması, dünya üzerinde ezilen bütün milletler için kısa sürede bir umut kaynağına dönüştü. Ezilen milletler, Avrupa'nın büyük güçlerinin acımasız sömürgeci politikaları altında on yıllarca acı çekmişlerdi. Bu milletler, yılların verdiği acı tecrübeleri zihinlerinde canlı tutmaktayken, dünya siyaset sahnesine yeni, imajı parlak bir güç olan ABD çıkıvermişti. Başkan Wilson ise bu gücün şefkatli sözcüsü rolünü üstlendi. Ancak yine de milletlerin yarasına çare olması beklenen umut, çok sürmeden başka bir noktaya doğru evrilmeye başladı.

Paris Barış Konferansı, Wilson Prensiplerinin yayımlanmasından bir yıl sonra 18 Ocak 1919 yılında toplandı. Konferans, galip ve mağlup olan, toplam otuz iki devlet temsilcisinin iştiraki ile gerçekleşti. Bu bağlamda 1918 yılında ilan edilen Wilson Prensiplerine ters düşmek istemeyen İngiltere ve Fransa, emperyalist çıkarların korunması maksadıyla, savaş tazminatı kavramının daha yumuşak bir versiyonu olan savaş onarımı, sömürgecilik mevhumu namına da manda-himaye sistemi kavramlarını benimseyerek konferansta yerlerini almışlardı.⁶⁵

Paris Barış Konferansında Osmanlı'yı ilgilendiren müzakerelerde belirlenmesi gereken husus, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsız bir şekilde

64 Karakaş, A.g.m., s. 273.

65 Boztaş, A.g.m., s. 165.

var olup olmayacağı ve eğer varlık sürdüreceyse bu varlığını ne ölçüde ve ne tür sınırlar dahilinde sürdüreceği, Osmanlı İmparatorluğundan kopan bölgelerin hudutlarının ne şekilde olacağı ve self-determinasyon prensibinin nasıl uygulanacağıydı. Wilson açısından, İtilaf devletleri on dört maddeyi benimseyip onaylamışlar ve bu sayde gizli antlaşmalar gündemden düşürülmüştü. İtilaf devletleri, emperyalizm dışı prensiplere ve milletlerin kendi kaderini tayin etme haklarına tahammül etmek mecburiyetindeydiler. Bu nedenle Wilson, Ocak 1919 sonlarında Osmanlı İmparatorluğundan koparılacak bölgelerin gizli antlaşmalar temelinde ilhak edilip edilmeyeceği tartışılırken manda kavramını, eski usul ilhak kavramına nazaran daha asil bir yöntem olarak öne sürmüştü. Bu doğrultuda mandater devlet, kendi çıkarlarını gözetmek yerine, vasilik ve insaniyet çerçevesinde sorumlu olduğu halka hizmet edecekti. Bununla birlikte Wilson, mandaların Milletler Cemiyeti'nin yetkileri altında bulunması taraftarıydı. Wilson açısından manda yönetimi altına girecek milletler daha kendilerini yönetecek kabiliyette olmadıklarından bu kabiliyeti kazanuncaya değin Milletler Cemiyeti'nin tespit edip onaylayacağı devletlerin manda idaresinde bulunmaları elzemdi. Mandater devlet, yönetimini üstlendiği coğrafyada kalıcı olmayıp, geçici bir misafir olarak onunla mandası altındaki milletin menfaatleri eşit hak ve şartlara dayalı olarak düzenlenecekti. Wilson, bu sistemi Osmanlı'dan ayrılmak isteyen halklara da uygulamak istiyordu.⁶⁶

ABD, Ortadoğu'daki misyonerlik çalışmalarına ve eğitim kurumlarına öncelik vermiş olsa da Başkan Wilson'ın yönetimi ve onun prensipleri, ABD'yi savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun nasıl tasfiye edileceği meselesine sokmuştu. ABD'nin Osmanlı İmparatorluğunu parçalamayı öngören gizli antlaşmalardan çok sonra haberdar olmuştu. Ancak gizli antlaşmalar Wilson'ın prensipleriyle çelişmekteydi ve Wilson Prensiplerinin Osmanlı'yı ilgilendiren on ikinci maddesi, ABD'yi Paris'teki güç siyasetinin içine sokmuştu. ABD, potansiyel olarak Osmanlı'nın tasfiye sürecinin bir parçası haline gelmişti. Bundan dolayı da Başkan Wilson ve İtilaf devletleri arasındaki temek fikirlerden bağımsız olarak, Başkan Wilson, ABD'nin Paris Barış Konferansında önemli bir rol oynaması gerektiğini düşünüyordu. Wilson daha idealist bir çizgide hareket ederken danışmanı Mendell House, barış sürecine ve Boğazlara farklı bir açıdan bakmaktaydı. House, ABD'nin en azından Osmanlı'nın başkentinde bir rol oynaması gerektiğini savunuyordu. House göre; İngiltere, bölgedeki ticaretin yeniden canlanmasında ve denizcilik tesislerinin yeniden inşasında önemli bir rol oynayan İstanbul'a tamamen hâkim olmak arzusundaydı. İngiltere, Hindistan'la geliştirdiği ilişkilerin bir benzerini İstanbul Boğazları üzerinden de gerçekleştirmek istiyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı da ABD'nin İstanbul mandası için çok iyi bir aday olduğunu, daha doğrusu zorunlu olarak bir mandater devlet olma potansiyeline sahip olduğuna inanıyordu. 1919'un başlarında ABD'ye İstanbul ve Ermeni mandalarının verilmesi kararlaştırılmıştı.

66 Karakaş, A.g.m., s. 176.

Aslında ABD'nin popülaritesi, onu İtilaf devletleri nezdinde zorunlu kılmıştı. ABD'nin özgürlüğe çok değer verdiği biliniyordu ve sonuç olarak çok adil olması bekleniyordu. Bunun dışında bir diğer neden, ABD'nin geçmişte Müslümanlarla hiçbir ilişkisinin olmamasıydı.⁶⁷

ABD'nin özellikle Boğazlar bölgesinde bir manda idaresini kabul edip etmeyeceği büyük bir önem arz ediyordu. Eğer Boğazların idaresini ABD üstlenmezse, bu görevi Avrupa devletlerinden biri üzerine almak mecburiyetinde olacaktı ve bu durum Avrupalı devletler için hiç arzu edilmeyen bir şeydi. Çünkü hiçbir Avrupalı güç Boğazlar konusunda birbirine güvenmiyordu ve kontrolü üstlenecek devlet doğal olarak stratejik bir konum elde edeceği için buna rıza gösterilemezdi. Bu durumda ABD her Avrupalı devlet için biçilmiş kaftandı.⁶⁸

Diğer taraftan Ermeni mandası konusunda da Avrupalı güçler, gözlerini ABD'ye dikmişti ve ABD'nin elini taşın altına koymasını arzuluyorlardı. Ermenilerin manda konusunda Paris Barış Konferansındaki talepleri, mevcut Ermenistan Cumhuriyeti ile Doğu Anadolu'daki altı vilayeti (Erzurum, Van, Harput, Bitlis, Diyarbakır, Sivas) ve İskenderun dahil bütün Kilikya'yı içine alan Akdeniz, Karadeniz ve Hazar denizi arasında uzanacak olan büyük ve etkin bir Ermenistan'ın yaratılması yönündeydi. Ermenilerin talep ettikleri bölgede devlet kurma hakları meşru olmazdı. Osmanlı topraklarındaki coğrafi dağılımları yüzünden homojen bir Ermeni nüfusunun yokluğu ve ekonomik açıdan güçsüz konumları Ermeni milli devletinin kuruluşunu zora sokuyordu. Manda çatısı altında kurulacak bir Ermeni Devleti'nin kurulması konusunda büyük güçler arasında bir fikir birliği mevcut olsa da İngiltere, Fransa ve İtalya Ermenistan'ın yaratılmasında ve desteklenmesinde sorumluluk üstlenmekte isteksizdi. Çünkü böyle bir devlet siyasi açıdan himayeye, askeri ve ekonomik açıdan da yardıma muhtaç olacaktı. Bu sebepler yüzünden büyük güçler için en akla yatkın çözüm, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devlet'i için ABD mandasının oluşturulması idi.⁶⁹

İngiltere Başbakanı Lloyd George, Mayıs 1919'da ABD'ye daha önce de sunduğu gibi İstanbul ve Ermeni mandasını alması, ayrıca bunlara ek olarak Türkiye'ye asker göndermesini talep etti. Ancak Başkan Wilson, Lloyd George'un bu teklifini geri çevirmek durumunda kaldı ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın sunduğu gerekçeye göre; ABD'nin tecrit politikasının bir sonucu olarak birliklerin ABD dışına gönderilmesini kısıtlayan yasalar vardı. Mevcut yasalara göre Wilson'ın Osmanlı'ya asker göndermesi bile mümkün değildi ve Osmanlı ile savaş halinde olmadığı sürece asker gönderemezdi. Ancak yine de Lloyd George, teklifinde kısmi değişikliğe giderek 14 Mayıs 1919'da ABD'ye yeni bir plan sundu. Bu plana göre, İzmir ve Ayvalık Yunanistan'a veriliyordu.

67 Erick Lance Knudsen, *Great Britain, Constantinople and Turkish Peace Treaty 1919-1922*, Garland Publishing, New York and London, 1987, ss. 50-52.

68 Kaymaz, A.g.m., s. 165.

69 Karakaş, A.g.m., s. 278.

İtalya'ya Akdeniz kıyılarında bir manda kurması, Fransa'ya ise Anadolu'nun geri kalanı için bir teklif sunuldu. Bu son planda ABD'ye tekrar Ermenistan ve Boğazlar için mandalar teklif edildi. Bu durum karşısında Wilson, yeni barış planını daha kabul edilebilir buldu ve Ermenistan ile Boğazların mandalarının sorumluluğunu üstlenmeyi, Senatonun onayına bağlı olarak kabul etti.⁷⁰

Hatta İzmir'in Yunanlara bırakılarak işgaline izin verilmesi sürecindeki ABD politikası bizzat Başkan Wilson'ın tutumuyla belirlenmişti. Üstelik bununla da yetinmeyen Wilson 13 Mayıs 1919'daki görüşmelerde On İki Ada ile İzmir ve yakın çevresinin Yunanistan'ın mutlak hakimiyetine verilmesinin yanında, bölgenin geri kalan kısmının da Venizelos'un talep ettiği şekliyle bir Yunan mandasının oluşturulmasından yana olduğunu belirtmişti. Yunanlar hakkında bu görüşlere sahip olan Wilson, Türklere yaşama hakkı ve iyi bir yönetim garantisi sağlama borçlarının olduğunu ifade etmekle birlikte, Türklere yönetim yetkisinin verilmesine karşı olduğunu belirtiyordu. Wilson'a göre, Türkler uysal bir halktı ve yönetim yetkisi verilmediği sürece de uysal olarak kalacaklardı. Wilson'ın bu düşüncelerini aktardığı 13 Mayıs 1919'daki Dörtler Konseyi toplantısından iki gün sonra İzmir Yunanlar tarafından işgal edildi. Wilson'ın böyle bir işgali kabullenmesi, o zamana kadar karşı çıktığı Milletler Cemiyeti'nin vereceği kararlarla taksimatın yapılacağı yönündeki görüşüne ters düştüğü ve konferansta kendisinin doğrudan deklare ettiği ve savunduğu prensiplerle uyumsuz bir tutum sergilediği görülmüş oldu.⁷¹

ABD'de siyasi partilerin Anadolu'da manda üstlenme konusundaki yaklaşımları farklılık gösteriyordu. Cumhuriyetçiler Osmanlı'ya asker gönderilmesi için Senatonun onayının alınması gerektiği koşulunu öne sürüyordu, ABD kamuoyu da çoğunlukla cumhuriyetçilerin yanında yer almıştı. Demokratlar ise bu düşüncelere pek katılmamışlardı. ABD'de başta New York Herald gazetesi olmak üzere birtakım basın organları İngiltere ev Fransa'yı "Irak ve Suriye'yi aldıktan sonra Ermenistan'ı ABD'nin üstüne atmakla" suçluyordu. ABD toplumunun büyük bir kısmı tehlikeli ve büyük külfetlerden başka bir şey sağlayamayacağından dolayı mandater bir devlet olmaktan kaçınılması gerektiğini düşünüyorlardı. Yine de toplumun belli bir kısmı duygusal sebeplere bağlı olarak Ermenistan'a ilgi duyuyordu, bazı basın organları da Ermenileri "mağdur ve biçare" bir ulus olarak tasavvur etmekte ve ABD'deki kiliseler ile ruhban cemiyetleri Ermeniler lehine çalışıyorlardı. Fakat sorun resmi biçime büründüğünde ve bu istekler yürürlüğe konmak istendiğinde ABD yöneticileri omuzlarını silkip "Avrupa'nın pis işleriyle uğraşmayız" derken ve bazı kesimler de "ABD, yapılacak bunca iş dururken evlatlarını Avrupa'nın imdadına gönderemez" diyordu. Morning Post, ABD'den esaslı bir yardım ümit edilmesinin düş kırıklığı ile sonuçlanacağı biçiminde yorumluyordu. Ayrıca Wilson'ın hastalığı manda konusundaki fikrinin açıklığa kavuşmasına engel oluşturduğu anımsatılıyor,

70 Knudsen, A.g.e., ss. 91-92.

71 Karakaş, A.g.m., ss. 281-282.

Kongreye sunacağı bir manda önerisinin kabul edilmesinin olanak dışı olduğunu, yapılacak işin ABD’de bulunan Ermenilerin silahlandırılıp gönderilmesi hususundan öteye geçmeyeceği belirtiliyordu.⁷²

ABD Başkanı Wilson, elinde Alman Barış Antlaşması ile 27 Haziran 1919’da Paris Konferansından bir daha gelmemek üzere ayrılıp memleketine döndü. Osmanlı ile barış, ABD’nin Boğazlarda ve Doğu Anadolu’da yaratılacak Ermenistan’ı manda alıp almayacağına karar vermesinden sonra yapılacaktı. Çünkü Wilson’ın ABD Anayasasına göre bu gibi konularda tek başına karar verme yetkisi yoktu. Wilson ABD’ye dönmeden üç gün önce Dörtler Konseyinde Osmanlı hakkında şu sözleri söylemişti: “ABD’nin Osmanlı’yı manda altına alacağını vaat edemem ve hatta herhangi bir şey için de vaatte bulunmaya hakkım yoktur. Yapabileceğim tek şey vardır, o da meseleyi Amerikan halkına sunmak ve onların vereceği karara göre hareket etmektir.” diyordu. Özet olarak Wilson’ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, o, Anadolu’nun ABD mandası altına alınmasını istemiyor, buna karşılık daha ABD’de karar verdiği İstanbul ve Boğazlarda bir manda ve bir de Kafkasya’da kurulmuş olan Ermenistan’a doğudaki Osmanlı vilayetlerinin katılması ile yaratılacak geniş bir Ermenistan üzerinde manda almak istiyordu. Esasen Wilson, Osmanlı temsilcilerinin Paris barış Konferansına bile gelmelerini hoş karşılamamıştı. Hatta onun Osmanlı temsilcileri için kötü sözler sarf etmekten kaçınmadığı görülüyordu. Örneğin bir defasında Damat Ferit Paşa Başkanlığındaki Osmanlı Heyeti’ni kastederek “aklı selimden mahrum insanlar” ifadesini kullanmıştı. Yine başka bir yerde Osmanlı temsilcilerinden bahsederken, onların konferansa katılan diğer devlet temsilcilerini ahmak gibi görüp türlü türlü yalanlarla kandırmaya çalıştıklarından bahsetmişti. Wilson, Osmanlı temsilcilerinin layık olmamalarına rağmen konferansa çağrıldıklarını ve hoşgörüyü kabul edildiklerini belirterek, bunun kendileri için yeterli olduğunu söyleyerek onların artık Parisi terk etmeleri ve ülkelerine dönmeleri gerektiğini de belirtmişti.⁷³

Böylece, Wilson’ın kendisinin tasarladığı on dört madde doğrultusunda savaşta yenilen uluslardan toprak alımının olmayacağı ve bir dünya barışının tesis edileceğinin ilan etmesine karşın, Paris Barış Konferansından Haziran 1919’da ayrılışına kadar Osmanlı İmparatorluğuna yönelik politikasında bunun tam tersi tutumlar göstermişti. Prensiplerde yer alan self-determinasyon ve Osmanlı’yı ilgilendiren on ikinci madde hükmünü hiçe sayarak, nüfus açısından Türklerin çoğunlukta olduğunu bile bile İzmir’in Yunanlar tarafından işgaline ve Doğu Anadolu’da da büyük bir Ermenistan’ın kurulması tasarısına onay vermişti. Bu tutumunda Türklere yönelik misyonerlerden kaynaklanan ön yargının, Yunanistan Başbakan’ı Venizelos’a duyduğu kişisel hayranlığının ve Batı Anadolu’da İtalya gibi büyük bir gücün yerine kendi güdümünde küçük bir Yunanistan’ı tercih etme doğrultusunda şekillenen İngiliz politikasını

72 Öztoprak, A.g.e., ss. 44-45.

73 Erol, A.g.e., ss. 15,16,59.

benimsemesinin etkili olduğu görülen Wilson, daha Paris Konferansının başında manda gibi emperyalizmin kılık değiştirmiş biçimine Anadolu'da işlerlik kazandırmıştı.⁷⁴

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında giriştiği emperyal politikalar, Başkan Wilson ve onun güdümündeki bürokratların bütün çabalarına rağmen amacına ulaşmadı. ABD'nin Ermeni mandasını üstlenmesi konusundaki teklif Senato'da tartışılmış ve Wilson'ın manda konusundaki isteği Haziran 1920'de yapılan oylamada 20'ye karşı 62 oyla ret edilmişti. Ermeni mandasının kabul edilmemesindeki en önemli sebep olarak anayasal şüpheler dile getirilmiş olsa da asıl sebep Wilson'ın konu ile ilgili olarak Senato'ya sunduğu bilgilerdeki belirsizlikti. Wilson'ın mandacı gücün sorumluluklarını, manda süresinin ne kadar olacağını ve mandanın hangi toprakları kapsayacağına yeterince açıklık getirememesi tasarının ret edilmesine neden olmuştu. Amerikalı senatörler, İtilaf devletlerinin manda teklifini, ABD'ye hiçbir stratejik çıkarı bulunmayan bir bölgeye çekerek Avrupa işlerine karıştırma çabası olarak yorumlamışlardı. Sonuç olarak, ABD Senatosu'nun Ermenistan mandasını kabul etmemesi, ABD'nin Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması meselesini çözüme kavuşturmak için Avrupalı büyük güçler ile birlikte harcadığı mesaiye son verdiğinin kanıtıydı.⁷⁵

6. Amerikan Emperyalizminin Ayak Sesleri

ABD'nin siyaseti, Birinci Dünya Savaşına kadar, ülkenin bulunduğu tarihsel ve coğrafi konumuyla yakından ilgiliydi. Her şeyden önce okyanuslarla çevrili oluşu, kolonyal bir dönemden geçmesi ve eski dünyadan uzaklığı nedeniyle ABD uzun süre Avrupa'nın dünya ilişkilerinden uzak kalmış, Avrupa dengeleri içinde yer almamıştı. Böylece en anlamlı ifadesini Monroe Doktrininde bulan geleneksel ABD dış siyaseti, Avrupa'nın iç işlerine ve dış ilişkilerine müdahale etmeksizin yayılcı hedeflerin gerçekleştirilmesi üzerine kuruldu. Şiddetli Avrupa rekabetiyle karşılaşmayan ABD, gelişme dinamiğini yakın coğrafyasıyla sınırlı bölgesel çıkarlardan almış, kendi tarımsal ve endüstriyel gücüne dayanarak Avrupa'ya olan iktisadi kaynak bağımlılığını ortadan kaldırmış ve Avrupa sömürgeleri dışında kalan alanların emek gücünü istismar ederek, dünyanın diğer güçlerinden bağımsız olarak üstün bir güç haline gelmişti.⁷⁶

1861-1865 yılları arasında yaşadığı savaştan son bir "yeniden inşa dönemi"ne giren ABD, deniz hakimiyetinin stratejik bir önem haiz etmesi ile halihazırda mevcut olan donanma gücüne büyük yatırımlarda bulunmuş, 1898'de emperyal bir güç olan İspanya'ya karşı yürüttüğü savaş neticesinde Küba ve Porto Riko'yu sınırları dahiline katmıştı. Yine ABD, 19. Yüzyılda

74 Karakaş, *A.g.m.*, s. 291.

75 *A.g.m.*, s. 291.

76 Özcan, *A.g.m.*, s. 38.

Avrupa'dan bağımsızlığını kazanmaya başlayan Latin Amerika coğrafyasının Avrupa tarafından tekrar sömürgeleştirilmemesini kendisi için bir tehdit olarak görmüştü. Dönemin ABD Başkanları Theodore Roosevelt ile James Monroe'nun Batı yarım küreyi ABD bir hakimiyet alanı olarak benimsemekle beraber, 1904 ve 1905 yıllarında kongreye sunulan yıllık mesajlarda Amerika kıtasında yeni bir Avrupa egemenliğine karşı oluşunu belirtmişti. 20. Yüzyıla gelindiğinde ABD, artık ekonomisi ve sanayisi ile küresel güç dengesinin vazgeçilmez bir aktörü olarak boy göstermeye başladı. Karayipler'deki egemenliğini korumak ve dünya ticaretine yön vermek için 1903 tarihinde Kolombiya'dan zor kullanarak aldığı Panama toprakları üzerinde Pasifik ve Atlantik okyanuslarını birbirine bağlayan kanalın inşasına başlamıştı. Bir zamanların sömürgeleştirilmiş ülkesi olan ABD, 20. Yüzyılın başında artık emperyalist bir güç olduğunu kendi kıtasında kanıtlamış oluyordu.⁷⁷

20 Yüzyılın ilk çeyreğinde Amerikan emperyalizmini yeni bir aşamaya taşımak için büyük bir çaba gösteren Başkan Woodrow Wilson'ın kişisel geçmişine baktığımızda, onun ilan ettiği prensiplere oldukça aykırı bir yaşam deneyiminden geçtiğini görüyoruz. Her şeyden önce Wilson Güney Amerika'nın oğluydu. 1856 yılında Viriginia'da doğdu ve bir çocuk olarak İç Savaş boyunca yaşadığı Georgia, Augusta ve daha sonra Columbia ile Güney Carolina'da büyüdü. Wilson, o zamana ve coğrafyaya özgü olan ırksal varsayımlarla yetiştirilmiş ve siyahları kendisinden aşağı gören, genellikle ırklar arasındaki sosyal karışmayı onaylamayan bir düşünce dünyasından çıkarak akademi dünyasına girmişti. Akademik kariyeri boyunca azınlık haklarını geliştirmek için hiçbir çaba göstermedi. Princeton Üniversitesinin başkanı olarak, 1903'te üniversite kanununda bir siyahinin, üniversiteye girmesini engelleyecek hiçbir şey olmamasına rağmen, üniversiteye siyahi öğrencilerin girmesi için hiçbir şey yapmadı. Hatta üniversiteye girmek için hiçbir öğrenci bile başvuruda bulunmadı. Aynı yıl Wilson, bir zamanlar hukuk okuduğu Virginia Üniversitesi'ndeki öğrencilerin kampüs yemek odalarında yarı zamanlı garson olarak çalışması önerisine karşı olduğunu dile getirmiş, bu tür çalışmaların "*normalde siyahiler tarafından yapıldığını*" ve bu nedenle beyaz öğrencilerin "*kaçınılmaz bir öz saygı kaybına*" uğrayacağı düşüncesindeydi. Wilson'a büyük bir sempati duyan biyografi yazarı Arthur Link bile, Wilson'ın "*her ne kadar aşırı siyahi karşıtı duygular paylaşmamış olsa da... hayatı boyunca ırk sorunlarına büyük ölçüde Güneyli olarak kaldı*" diyordu. Başkan olduktan sonraki icraatlarına nazaran geçmişinde farklı bir arka plana sahip olan Wilson, 1902'den 1912'ye kadar olan on yılda önce Princeton Üniversitesi'nin başkanı, sonra New Jersey valisi ve nihayet 1912'de Demokrat Parti başkan adayı oldu. Bu süreçte sömürge sorunları ve milletlerin self-determinasyon hakkında, daha doğrusu dünyaya ilan ettiği prensipleri kapsamına giren konular hakkında

77 Gökhan Çin, "Amerikan Emperyalizminin Latin Amerika'daki Son Örneği: Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti'nde Yaşanan Kriz", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 8, Mayıs 2019, ss. 5-6.

çok az şey söyledi. Başkan olduktan sonra Demokrat Partinin antiemperyalist politikalarında değişime gideceğinin işaretini, daha başkan adayı iken yaptığı seçim konuşmalarında veriyordu.⁷⁸

Başkan Wilson'ın içinde yaşadığı dünya konjonktürüne baktığımızda ise mevcut dönemin günümüz dünyasını da bir hayli etkileyen birtakım olayların yaşandığı bir döneme denk geldiği görülür. Hayatı boyunca Wilson'ın tanık olduğu bazı temel olaylar arasında; Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini gerçekleştirmeleri, Avrupa kıtasında siyasi kutuplaşma ve rekabetin yoğunlaşması ve bunun sonucunda yaşanan Fransız-Alman savaşında Fransa'nın mağlup olması gibi olaylar vardı. Bu gelişmelerle beraber Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin imparatorlukların iç ve dış siyasi dengelerini sarsarak bunların neticesinde Avrupa'da siyasal rekabet ve bloklaşmanın artmasına meydan vermesi gibi olaylar klasik güçler dengesi sisteminin sarsılmasına neden olmuş ve Birinci Dünya Savaşına giden süreci hızlandırmıştı. Wilson'ın yaşadığı dönemde birbiri ardına meydana gelen bütün bu olaylar silsilesinin kendisinin siyasi, sosyo-ekonomik bakış açısı ve ideolojik düşünce yapısını etkilediği açıktı. Wilson'ın yaşadığı dönemin diğer bir özelliği de ticarete uygulanan korumacılığın neden olduğu kesin rekabet ve bundan kaynaklanan ağır siyasal faturaydı. Bu rekabet ilk olarak Fransa-Almanya savaşına ve daha sonra da Dünya Savaşına neden olan etkenlerden biri olmuştu. Bundan dolayı Wilson'ın on dört prensibinde serbest ticaretin inşasına yönelik pek çok maddenin bulunması doğaldı.⁷⁹

Wilson'ın başkan olması ABD açısından olduğu kadar dünyanın diğer devletleri açısından da önemli bir mihenk taşı oldu. Wilson, artık liberal düşünce prensiplerinden uzak durulması gerektiğine, umursamazlığın ve ilgisizliğin bir Demokrat Parti politikası olarak tatmin edici olmayacağına, olaylara doğrudan müdahalede bulunulması gerektiğine inanmıştı.⁸⁰ Yine de Wilson, prensip olarak ABD'yi Birinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmak için elinden geleni yaptı. Ancak Almanya, açık denizlerde ticaret gemilerini batırarak ABD'ye saldırdığında, artık savaşa girmekten başka çare kalmıyordu. Başkan Wilson, savaşa girmek için Kongre'den onay almaya çalıştığı anda, ABD'nin Alman toplumunun doğasını değiştirmek -onu militarizmden uzaklaştırmak-, dünyayı "demokrasi için güvenli" hale getirmek ve uluslararası siyasetin yapısını değiştirmek iddiasıyla savaşa gireceğini söyledi. Wilson'ın bu kararı, 1914, 1915 ve 1916'da ABD'nin savaşa girmemesini gerektiren prensiplerle çelişmekteydi. Üstelik bu çelişki konusunda tatmin edici bir açıklama yapmayan Wilson, çoğu zaman rüzgarla hareket ediyordu ve çoğunlukla ilan ettiği ideallerine uygun olmayan şekillerde hareket ediyordu. Wilson'ın başkan olarak sicili,

78 Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-determination And The International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 31.

79 Bilgin, A.g.m., <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

80 Çetin, A.g.t., s. 10.

politikalarını değiştirmeye değil, aynı zamanda onları bir an önce terk etmeyi ve karşı tarafa geçmeye istekli bir politikacının siciliydi. Her zaman prensiplerinden, programından ve politikasından tavizler veriyordu.⁸¹

Wilson'ın fikirleri ve onun savunduğu prensiplerin kaynağı, ABD'nin kurulduğu döneme kadar gitmekteydi. ABD'nin "dünyayı aydınlatan özgürlüğün yurdu" olarak görülmesi ülkenin kurulduğu erken dönemlerin düşüncesi idi. Sadece ABD'de değil, Avrupa'da da bu düşünce sevilmişti. Lincoln'ün en ünlü konuşmasının temeli, ABD'nin özgürlüğün ve demokrasinin en büyük örneği olduğu inancı, ABD toplumunda günümüzde de varlığını korumuştur.⁸² İşte Birinci Dünya Savaşında, ABD'nin tarihsel sürecinin bir meyvesi olarak ortaya çıkan bu düşünceler Wilson'ın şahsında somutlaştı. Ateşkes zamanında, Woodrow Wilson adı ve onun barış, özgürlük ve demokrasinin dostu olduğuna dair genel bir fikir oluştu. Dünyanın uzak yerlerinde, daha önce bir ABD başkanının sahip olmadığı bir üne kavuştu. Hiçbir ABD başkanı, bu kadar geniş bir izleyici kitlesine ve bu kadar yaygın bir etkiyle fikirlerini duyurmamıştı. Yönetilenlerin rızası daha açık bir ifade ile kendi kaderini tayin etme hakkı, kalıcı barış ve Milletler Cemiyeti gibi kavramlar ve bu kavramları layıkıyla uygulayabilme gücü, dünya milletleri nazarında Başkan Wilson'ın tekelindeymiş gibi algılanıyordu. Savaş sonrası dünya için o zamana kadar herhangi bir büyük devlet adamı tarafından en eksiksiz ve ayrıntılı plan olan "Zafersiz Barış" adlı konuşması, dünya çapında yayıldı ve tartışıldı. Uluslararası arenada Wilson, Avrupa'nın büyük güçlerinin emperyal düzenlemelerine meydan okuyormuş gibi duruyordu.⁸³ Ancak emperyal çıkarlara meydan okuyan bir güç olarak görünen ABD'nin kendi emperyal çıkarları mevcuttu. Bu ise imparatorlukların dağılmasıyla ortaya çıkacak küçük ve zayıf ulus devletlerin kendi varlıklarını sürdürmede yetersiz olacağı ve bunun telafi edilmesi için mandater bir devletin himayesine girmesi ve "serbest ticaret" prensibiyle de manda altındaki devletin kaynaklarına, başka bir emperyal devletin kısıtlamasına maruz kalmadan, rahatça sömürebilmesine olanak tanıyacaktı.

Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki çatışmalar ABD'nin dünya siyasetinde önemli bir güç olarak çıkmasına izin veren uygun bir ortam yaratmıştı. Çarlık Rusya'nın yıkıldığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesinin gündemde olduğu bir dönemde ABD yönetimi İtilaf güçleri adına kendisini çeşitli imparatorluk unsurları önünde bir tür garantör devlet olarak empoze ediyordu. Wilson Prensipleri bu koşullarda dünya güç dengelerinde ortaya çıkan değişimlerin denetlenmesi amacıyla merkezi otoriteden uzaklaşma eğilimler taşıyan azınlıkların gündemine geliyordu. Bir devlet adamının şahsi ve ahlaki öğütleri gibi görülen prensipler, esasında Batılı büyük güçler arasında yerini alan bir ülkenin, Batı'nın sözcülüğünü ve emperyal politikalarına hâkim

81 David Fromkin, "What is Wilsonianism", *World Policy Journal*, Vol. 11, No. 1, Spring 1994, p. 106.

82 D. W. Brogan, *American Foreign Policy*, Oxford University Press, London, 1941, s. 6.

83 Manela, *A.g.e.*, ss. 21-14.

olma gayretini yansıtmaktaydı. Dünya Savaşı sonrasında dünya uluslarını koruma garantisiyle beraber kendi kendini yönetme (self-determinasyon) prensibine vurgu yapması, ABD'yi dünya uluslarının nazarında, özellikle Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yaşayan ve güçlü bağımsızlık talepleri olan azınlıkların nezdinde güçlü ve şaşalı bir mevkiye getirmişti. Bundan dolayı Wilson'ın açıklamalarının temel hedefini savaş sonrasında dünya dengelerinin özellikle Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yeni baştan şekillendirilmesi oluşturmuştu. Böylelikle Batılı güçlerin dünya denetiminde meydana gelen iç sorun ve çelişkilerinin çözümünde, İngiltere'nin öncülüğü ve sözcülüğünün hâkim olduğu bir dünyada, ABD bir tür arabulucu ve sözcü rolünü oynamanın yanında,⁸⁴ dünya üzerindeki topraklarda kendi emperyal politikalarını da yürütebilecekti. Bu kapsamda Başkan Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de kongreye sunulan Wilson Prensipleri, uluslararası barışı, adalet ve güveni temin edecekti. Ancak, ABD'nin hiç de öyle bir amacının olmadığı kısa sürede anlaşılacaktı ve nitekim prensipler ilan edildikten bir müddet sonra ABD'nin askeri güçleri, ilk olarak güney sınırında Meksika'nın hakimiyetinde bulunan Tampico şehrini ele geçirmiş, daha sonra da Dominik Cumhuriyeti'ne "demokrasi" ve "serbest piyasa" koşullarını muhafaza etmek maksadıyla askerilerini göndermişti.⁸⁵

Wilson'ın düşüncesine göre; ABD'nin dünya genelindeki iktisadi faaliyetlerini ve emperyal heveslerini yayılma alanlarına taşıyabilmesi, dünya üzerindeki ekonomik ilişkilerin ve sömürge şartlarının, yeni baştan -liberal prensiplere dayanarak- yapılanması gerekiyordu. Kurulması hedeflenen düzenin temeli, emperyalist devletler arasındaki uyuma bağlıydı. Doğal olarak emperyalist devletlerin, geri kalmış milletlerin menfaatleri için birbiriyle çatışmaya girmemeleri gerekirdi. Aksi taktirde sağlıklı bir uyum elde edilemez ve gerçekleşmesi istenilen düzen kurulamazdı. Tasarlanan uyumun gerçekleşebilmesinin ve düzenin saat gibi işlerlik kazanmasının ilk şartı, bütün güçlü devletlerin ekonomik ve stratejik endişelerinin giderilmesine dayanıyordu. Zaten Wilson, Barış Konferansının 21 Mayıs 1919 günkü oturumunda, ABD'nin iki ana hedefe sahip olduğunu söylemişti. Birincisi, güçlü devletler arasındaki uyum. İkincisi ise dünya barışıydı. Wilson, Dünya Savaşında işgal edilen coğrafyaların görgüsüzce pay edilmesine de benzer bir gerekçeyle karşı çıkmıştı. Daha doğrusu, bu karşı çıkışının ardındaki sebep, işgale uğramış ülkelerin milletlerinin ve doğal zenginliklerinin hunharca sömürülmesi değildi. Sömürü siyasetinin diğer güçlü devletlerle uyuma gidilmeden tek başına ve bencilce yapılmasıydı. Çünkü eğer güçlü devletler arasında sömürünün şartları konusunda uyum sağlanamazsa, bu durum kitlesel düzeni, istikrarı, iş birliğini ve barışı tehlikeye sokacaktı. Wilson'ın arzuladığı, sömürgeci güçlerin, sömürgelerin tek hâkimi düşüncesiyle hareket etmemeleri, sömürü mekanizmasına diğer güçlü devletleri de ortak etmeleriydi.

84 Özcan, A.g.m., s. 40.

85 Çin, A.g.m., s. 8.

Dünyanın sömürülmesinde güçlü devletler arasındaki çekişmenin yerini çıkar birliğini sağlamak için uluslararası düzeyde bir denetim sistemi kurulmalıydı. Denetim işlevini yerine getirmek üzere bütün güçlü devletlerin -ve tabii durumu meşrulaştırmak için küçük güçlerin de- dahil olacakları bir uluslararası örgüt niteliğine sahip Milletler Cemiyeti kurulmalıydı.⁸⁶

Beyaz olmayan ırkların tamamı olmasa da birçoğunun kendi kendini yönetebilecek yetenekte olmadığı düşüncesi, 20. Yüzyılın başlarında sadece Avrupa'da değil, Amerikan kamuoyunun söyleminde de mevcuttu. Bu düşüncüyü, emperyalizmin hem destekçileri hem de karşıtları sömürge yönetimlerini haklı çıkarmak için kullandılar. Wilson'a göre, birçok beyaz olmayan milletlerin özyönetim için uygun olmaması, onların daha düşük gelişim seviyelerini yansıtıyordu ve bu durumun düzeltilmesi için yeterli zaman ve eğitime ihtiyaç vardı. Ancak Wilson'ın vurguladığı bu süreç uzun yıllar alacaktı. ABD'nin sömürge mantığı, sonunda bu tür az gelişmiş milletlerin kendi kendilerini yönetmelerine izin verecekti. Ancak bu arada manda altındaki milletler, ABD'li uzmanların yetiştirdiği nesillerin yönetimde hâkim olduğu bir devlet yapısını devralmış olacaktı. Bu ise başlı başına bir sorunu teşkil ediyordu. Çünkü uzun bir vesayet, kültürel ve kurumsal gelişmenin sonunda, ABD çekilse bile manda altındaki milletler, hala ABD'nin güdümündeki elitler tarafından yönetilmeye devam edeceklerdi.⁸⁷

Gerçekte Wilson'ın self-determinasyon ile kastettiği şey ise kesinlikle ulusların kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olmaları değildi. Onların kaderi üzerinde karar verecek olanlar "vekil" sıfatıyla onlara hükmetmek isteyen büyük güçlerdi. Wilsoncu tanımıyla self-determinasyon, sadece kendi kendisini yönetebilecek olgunluk seviyesine erişmiş oldukları kabul edilen milletlere verilmiş bir haktı. Bu milletlerin kim olduğunu belirtmek istersek, bu prensip sadece Doğu ve Orta Avrupa milletlerine uygulanacaktı. Hatta İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, self-determinasyon hakkında, Wilson'ın söz konusu prensibin Avrupa haricindeki milletlere uygulanmasını katiyen düşünmediğini belirtiyordu. Balfour'a göre, Wilson'ın self-determinasyonla kastettiği şeyin, bir "uygar" toplumun bir diğer "uygar" toplum tarafından yönetilmemesi gerektiğiydi. Yoksa siyasi olarak kendilerini yönetecek kabiliyeti ve gücü bulunmayan milletlere bu prensibin tatbik edilmesi düşünülemezdi. Wilson, self-determinasyon prensibini Osmanlı İmparatorluğundan koparak bağımsızlığını elde edecek milletler için işletilmesini önermediği gibi, Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Batı Anadolu, Doğu Anadolu, Çukurova, İstanbul ve Boğazlar gibi pek çok bölgenin Türk olmayanların hakimiyetine verilmesini, self-determinasyon prensibine aykırı da olsa, uygun bulmaktaydı.⁸⁸ Nitekim 1918 ve 1919'un kış aylarında, ABD kamuoyunda Osmanlı'ya yönelik

86 Kaymaz, A.g.m., s. 161.

87 Manela, A.g.e., s. 30.

88 Kaymaz, A.g.m., s. 165.

popüler tutum, dini ve insani temellere dayanan yoğun bir düşmanlık hakimdi. Bu düşmanlık en uygun ifadesini ABD'nin Osmanlı'daki eski bakanı Henry Morgenthau'nun sözlerinde buldu. Morgenthau, "*Kuran, cinayeti İslam dininin bir parçası haline getirdiği sürece, Müslümanların Hristiyanlar ve Yahudiler üzerinde hüküm sürmesine izin verilmemeli*" demektedir.⁸⁹

Daha dorusu, Ortadoğu siyaseti bakımından Wilson Prensiplerinin gerçek anlamı, ABD'nin self-determinasyon hakkına olan inancını ortaya koyması değil, ABD'nin Wilson'ın öncülüğünde ile geleneksel politikasından vazgeçerek, Avrupa güçlerine paralel olarak Ortadoğu politikasına dahil olmasıdır. Böylece Wilson, Osmanlı meselesinin ABD'nin emperyal menfaatleriyle ilintili olduğunu ve yalnız İtilaf güçlerinin tekelinde olabilecek bir mesele olmadığını açığa çıkarmıştı. Üstelik ABD bunu, Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmeksizin, sadece on dört prensip üzerinden yapmıştı.⁹⁰

Bu prensipler, Birinci Dünya Savaşı'nda ileri sürülen en kapsamlı savaş bildirisi olma özelliğini taşıyordu ve bir bakıma ABD'nin 19. yüzyılda gelişip güçlenen ve Wilson'ın da güçlü bir temsilcisi olarak kabul görüldüğü "*ilerlemecilik*" felsefesi olarak adlandırılan siyasi akımın prensiplerini (serbest ticaret, açık diplomasi, demokrasi, self-determinasyon) devletin dış siyasetine aktarması ve bu prensiplerle uyumlu bir şekilde hareket etmesi önemliydi.⁹¹ ABD, bu dört prensipten birincisi yani "*serbest ticaret*" ile Avrupalı güçleri bile aşacak kadar gelişmiş olan endüstrisinin pazar ve ham madde ihtiyaçlarını diğer emperyal güçlerin engeline takılmadan uluslararası sularda rahatça karşılayacaktı. On ikinci prensipte yer bulan "*boğazların uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılması*" koşulu, ticaretin serbestliği meselesinde ABD'nin, İngiltere ile Fransa'nın protectionist görüşlerinden daha farklı bir yaklaşım sergilediğini gösteriyordu. Wilson'ın ABD'de başkanlığa geldiği dönemde son derece sağlam temelleri olan bir sanayi sahibi olan ABD, olabildiğince farklı pazarlara rahatça ulaşma olanağı elde etmek amacındaydı. Bu sayede mevcut endüstriyel potansiyelini ekonomik bir güce dönüştürecekti. On dört prensipte yer edinmiş olan tüm açık denizlerin ve boğazların gemi ticareti için açık hale getirilmesi ve beynelmilel ticaretin önüne konan bütün bariyerlerin kaldırılması gibi şartlar ABD'nin iktisadi hedeflerinin küresel çapta hayata geçirme amacını taşıyordu. Bundan ötürü Başkan Wilson, neredeyse bir yüzyıldır Avrupa'nın siyasi işlerinden sakınma politikası ile içe kapanmış ve yalnız başına bir dış politika takip eden ABD'nin uluslararası alandaki geleneksel tutumunu terk etmeye ve emperyal politikalar gütmeye karar vermişti. Bu çerçevede ABD liderliğinde gelecekte Avrupa'nın korumacı ruhundan farklı olarak dünya ticareti alanında daha fazla hürriyetin olduğu taze bir uluslararası

89 Helmreich, A.g.e., s. 22.

90 Üçer, A.g.t., s. 78.

91 Kaymaz, A.g.m., s. 151.

sistemin kurulması hedefleniyordu.⁹² İkincisi, "Açık diplomasi" ile de büyük güçler arasındaki gizli antlaşmaları ve bu antlaşmaların büyük güçler arasında yarattığı rekabet ve bloklaşmaların önüne geçerek, uluslararası ilişkilerin önem kazanmasına katkı sağlayacaktı. Üçüncüsü ve dördüncüsü, "Demokrasi ve self-determinasyon" hakkı ise büyük güçler arasında manda düşüncesi çerçevesinde yeni bir emperyalist ve sömürgeci dönemi aralayarak, dünya üzerindeki güçsüz toplumların sömürüsüne eşlik edecekti.

ABD, Wilson Prensipleri ile Avrupa büyük güçleri arasındaki rekabeti en aza indirmek, güçler arasında sağlıklı siyasi ilişkiler kurarak yaşanacak bir çekişmede savaş ihtimalini ortadan kaldırmak istiyordu. Çünkü ancak bu şekilde ABD, Batı'nın rekabet, bloklaşma ve çatışmalarından uzakta emperyalist bir politika yürütebilirdi. Aksi bir durumda gerçekleşecek bir ABD emperyalizmi, Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki çatışmaları daha fazla şiddetlendirmekten ve çatışma alanlarını genişletmekten başka bir işe yaramayacaktı. ABD emperyalizmi için öncelikli alanlardan bir tanesi denizlerin serbestiyeti idi. Nitekim, ABD, kuruluşundan bu yana deniz ticaretine ve bu ticaretin güvelliği için güçlü bir donanma yaratma konusunda son derece kararlı bir politik duruş sergilemişti. Wilson Prensiplerinde yer alan silahsızlanma prensibiyle savaş sonrasında Almanya silahsızlandırılmaya çalışılırken, ABD kendi prensiplerine aykırı olarak, alelacele donamasına yeni zırhlıları katarak daha da etkin ve güçlü bir donanma yaratmaya çalışıyordu.⁹³ Bu girişim sayesinde, açık denizlerde ABD, İngiltere ile beraber iki büyük deniz gücü haline geldi. Böylece ABD, emperyalizmin olmazsa olmazı olan deniz hakimiyetinde önemli bir konuma geldi. Bu ABD için Ortadoğu ve Uzak Doğu'da üstlenebileceği mandaların idaresi için vazgeçilmez bir ön koşuldu. İngiltere, ABD'ye Ermeni mandasını teklif ettiğinde ve jest olarak Wilson'a mandanın sınırlarını belirlemesi istendiğinde, Wilson'ın ilk düşündüğü şey Ermeni mandasının sınırlarını Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına kadar vardırılmak oldu. Bu sayede ABD, ana karasından uzakta, Ortadoğu'da mandater bir devlet olarak, emperyalist bir politika yürütebilecekti.

Panama Kanalı'nın tamamlanması ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Monroe Doktrini yeni bir gerçekçi karakter kazandı. Panama Kanalı'nın açılması ve Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi, İngilizlerin ise savaş dolayısıyla Güney Amerika'daki faaliyetlerini felce uğratması, ABD'nin bütün kıta Amerika'sına hâkim olmasını sağladı. Birinci Dünya Savaşı'nın siyasi gidişatı ABD'yi bir süre için büyük güçler arasında en çok sevilen ve korkulan ülke haline getirdi ve kalıcı olarak da onu dünyanın iki büyük deniz gücünden biri yaptı. Üstelik Avrupa'nın parçalı halde bulunan güç dengesi

92 Bilgin, A.g.m., <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

93 M. S. Tevfik, Wilson Prensipleri Revac Bulabilecek Mi?", *Sebilü'r-Reşad*, Cilt. 16, Sayı. 391, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919).

Birinci Dünya Savaşı ile çok zayıflamıştı. Bu süreçte oluşan yeni güç dengesi ABD'yi, bizzat İngiltere gibi hırslı bir sömürge ülkesinin davetiyle Anadolu'ya taşımıştı ve Anadolu'daki sömürge paylaşımına ortak etmişti. Elde edilen bu başarı aynı zamanda, ABD'yi uluslararası alanda kendi kamuoyunun linçine uğramadan ve Monroe Doktrinini rahatça aşabilme olanağını da tanıdı. Nitekim ABD kamuoyunun tepkisine maruz kalmadan İkinci Dünya Savaşına girmek, ABD için Birinci Dünya Savaşı'na girmekten çok daha kolay olacaktı. Ancak Birinci Dünya Savaşının ABD için dezavantajları da vardı. Savaş süresince ABD endüstrisi, savaşın ihtiyaçlarını üretmeye dönük bir yapı almıştı. Bu durum şüphesiz savaşın sonunda ekonomik zarar olarak kendisine dönecekti. İtilaf devletleri, savaş boyunca ABD'den silah ve diğer savaş mühimmatlarını karşılamış ve geride büyük bir borç bırakmıştı. ABD'yi savaş sonrasında Monroe Doktrini gereği olarak tekrar içe kapanmayı zorlaştıran nedenlerden biri de buydu. ABD savaş borçları nedeniyle Avrupa ile bağlantılı hale gelmişti. Avrupa'nın savaş sonrasında sosyo-ekonomik olarak toparlanmasında finansal bir kaynak olma rolünü de üstlendi.⁹⁴ Doğal olarak iktisadi açıdan Avrupa ile daha içli dışlı olan ABD'nin siyasi açıdan tekrar içe kapanması düşünülemezdi. Nitekim 1929 Buhranının tetikleyicilerinden biri de ABD'nin Avrupa ile olan iktisadi ilişkilerinden kaynaklanıyordu. Dahası, 1929 Buhranı da Almanya'yı etkileyerek İkinci Dünya Savaşı'na giden süreci tetiklemişti.

Başkan Wilson, ABD emperyalizminin temsil etme niteliğini taşıyan demokrasi ve serbest piyasa kavramlarını, 1916 tarihinde, Michigan'da verdiği bir nutukta açıkça belirtmişti: "*Hedefinizi iş dünyasının zirvesine dikin ve gittiğiniz her yere Amerikalı olmanın bir özelliği olan özgürlük, adalet ve insancıl değerleri de götürün. Onları Amerikan kültürü ve değerlerine göre yönlendirin.*"⁹⁵ Gerçekten de ABD Başkanı'nın ifade ettiği gibi ABD'nin maddi olmayan çıkarlar için savaşa girdiğini düşünmek, gerçekçi bir bakış açısını yansıtmamaktaydı. Osmanlı aydınları dahil dünyanın dört bir tarafında ezilen pek çok milletin bu yanılığa inanması, ABD'ye ürpertici bir gerçeklik maskesi kazandırmıştı. Emperyalist çıkarlarını, dünyaya kalıcı barış, adalet, self-determinasyon ve ulusların eşit temsiline dayalı Milletler Cemiyeti kavramlarının yarattığı hayali dünyanın perdeleri arasına gizlemeyi başarmıştı.

Ancak ABD'nin dünyadaki olumlu imajına rağmen emperyalist bir politika izlemede Başkan Wilson yalnız kalmıştı. Bütün Amerikan halkı kongre üyeleri, emperyalist emeller doğrultusunda kabul edilmesi düşünülen Ermeni mandasını doğru bulmuyordu. Wilson'ın bizzat yakınındaki şahsiyetlerden manda meselesinde hayli ciddi bir muhalif ses yükselmeye başlamıştı. Başkan'a ve temsilci bulunduğu Demokrat partiye karşı Cumhuriyetçiler, Wilson'ın dünya adına getirmeye çalıştığı ahlaki değerlerde kaybolup, kendi ülkesindeki çürümüş adaleti göz ardı ettiğini savunuyorlardı. Dünya Savaşı öncesine

94 Bogan, A.g.e., ss. 18-28.

95 Çin, A.g.m., s. 7.

nazaran yaşam koşulları büyük oranda güçleşmiş, eşitsizlik ve adaletsizlik ülkede yaygın hale gelmiş ve kişi hakları ile beraber bireysel özgürlükler de kısıtlanmıştı.⁹⁶ Cumhuriyetçi liderler Wilson'ın barış programını desteklemeyi o kadar şiddetle reddetmişlerdi ki iş Wilson'ın şahsına duyulan nefrete dahi varmıştı. Cumhuriyetçi lider Henry Cabot Lodge, Wilson'a karşı kişisel ve siyasi antipatisini gizlememişti. *"Wilson'dan nefret ediyorum. Öyle ki siyasette kimseden bu kadar nefret etmeyi beklemiyordum"* diyordu.⁹⁷

Bunlara ek olarak, Wilson Prensiplerinin içine aldığı; açık diplomasi, serbest ticaret, sınırların milliyetler ilkesine göre tespit edilmesi ve daha önce sömürgeleştirilmiş ülkelere siyasi idare haklarının geri verilmesi (self-determinasyon) gibi gerçekleştirilmesi dönem şartlarına göre çok olanaklı görünmeyen prensipler nedeniyle Başkan Wilson'ın düşünceleri ütopyacılık ile itham edilmesine sebep olmuştu. Çünkü gerçek anlamda ne ABD'nin sermaye sınıfı ile kamuoyu ne de Avrupa'daki güçlü müttefikleri ticaretin süregelen korumacı anlayışını terk etme ve sömürülen milletlere kendi haklarını vermeyi doğru buluyordu. Üstüne Wilson'ın hastalanması ve siyaset sahnesinden çekilmesi de eklenince ABD, tekrar İkinci Dünya Savaşına kadar içe kapanma siyasetine geri dönmek durumunda kaldı.⁹⁸

Özet olarak ABD Başkan Wilson döneminde; Bolşevik Rusya üzerinde caydırıcılık ve sömürge toplumlarının yatıştırılması, deniz ticareti ve ulaşımında serbestliğin sağlanmasına yönelik olarak Alman deniz üstünlüğüne son verilmesi, dünya ticaretinden daha büyük bir pay alınması, Osmanlı İmparatorluğunun siyasal statüsünün değiştirilmesi ve sınırlarının yeniden biçimlendirilmesi, Alman askeri direncinin kırılması, Doğu Avrupa dengelerinin Sovyetler aleyhine çevrilmesi gibi hedeflere yönelmişti. Bu hedeflerinden sonuç alıp almadığına baktığımızda ise ilk olarak ABD Asya'nın desteğini arkasına alan Bolşevik Rusya'yı dizginlemeye çalışmış ve İtilaf devletleri de desteğiyle bunda başarılı olmuştu. Ancak sonuçtan Avrupa'nın büyük güçleri yararlanacaktı. Üstelik aynı güçler, barışın ne şekilde düzenleneceği konusunda nihai olarak belirleyici ve öncelik sahibi olmuştu. Barış görüşmeleri bile henüz tam sonuçlanmadan ABD elde ettiği kazanımlardan geri adım atıp kendi kıta sorunlarıyla, endüstriyel gelişmeyle sınırlı bir alana geri çekildi. Bu durumda İkinci Dünya Savaşına kadar da Batı'nın potansiyel gücü olmayı sürdürdü. Dünya siyasetinden uzaklaşmasına rağmen açık denizlerdeki ayrıcalıklı konumunu korumaya devam etmiş ve okyanuslarda Alman varlığının sınırlandırılmasında rol oynamıştı.⁹⁹

ABD, her ne kadar Başkan Wilson'ın çabalarıyla Avrupa siyasetine müdahil olarak, emperyal bir güç olmak konusunda adımlar atmış olsa da

96 Özçelik, A.g.t., s. 77.

97 Helmreich, A.g.e., s. 21.

98 Bilgin, A.g.m., <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

99 Özcan, A.g.m., s. 46.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Wilson'a karşı gerek iç siyasetteki muhalefet ve gerekse Avrupa'nın büyük güçlerinin kendi çıkarlarına sıkı sıkıya bağlanması nedeniyle tam olarak emperyalist bir devlet olarak dünya sahnesine çıkamamış ve içe kapanmak durumunda kalmıştır. Bu durum İkinci Dünya savaşı kadar devam etti ve bu savaştan sonra ABD, tam anlamıyla emperyal bir güç olarak Sovyet Rusya'nın karşısına dikilmiştir.

Sonuç

Wilson Prensipleri 8 Ocak 1918 yılında ilan edilmiş ve Başkan Wilson'ın kalıcı barış, adalet, denizlerin ve ticaretin serbest olması, self-determinasyon ve milletlerin eşitliği kavramlarında vücut bulan söylemler gerek Osmanlı aydınları ve kamuoyunda gerekse dünya çapında büyük bir yankı uyandırmıştır. Dünya çapında Avrupa'nın büyük güçleri tarafından acımasız bir şekilde sömürülen milletler, Wilson Prensiplerini bir kurtuluş reçetesi olarak görmüş ve bu prensipler çerçevesinde çözüm yolları üretme çabasına girişmişlerdir.

Pek çok Osmanlı aydınları ve devlet elitleri de Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu, prensipler çerçevesinde ele alınacak bir çözümü benimsemeye hazır olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Bu doğrultuda gerek basın aracılığıyla ve gerekse Wilson Prensipleri Cemiyeti gibi dernek ve partiler aracılığıyla fikir ve görüşlerini dile getirmişler ve Osmanlı'nın kurtuluşu için ABD mandasını talep etmişlerdir. Aydınların ABD mandasını talep etmelerinin nedeni ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD ile daha önce hiç savaşmamış olması ve ABD'nin Avrupa'nın büyük güçleri gibi acımasız bir sömürge deneyiminin olmaması olarak göstermektedirler. Onlara göre ABD, Türkleri idari, iktisadi ve kültürel olarak belli bir süreliğine manda olarak idare edecek ve bu süre sonunda Türkler dünyanın diğer bütün gelişmiş milletleri gibi özgür olarak özgürlüklerini tekrar ellerine alacaktı.

Ancak, gelişen olaylar, Osmanlı aydınlarının beklediği gibi olmamıştır. Her şeyden önce ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü çerçevesinde Türklerin hâkim olacağı bir devleti hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bu durum, Osmanlı aydınları için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Dahası ABD, Türklerin düşündüğünün aksi yönde hareket ederek İstanbul ve Boğazları kapsayan mandanın yanında Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni Devleti'nin kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Yine de durum, Türklerin lehine gelişme göstererek kongreden mandalar konusunda onay alınamamış ve Türk Kurtuluş Savaşı başlamıştır.

Kuruluşundan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Monroe Doktrini gereğince kendi kıtasında gelişme gösteren ABD, Birinci Dünya Savaşı kadar Avrupalı büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabet ve sömürge siyasetlerine karışmamıştır. Bu sayede gelişip güçlenmiş ve emperyal bir güç olarak dünyanın

sayılı devletleri arasına girmiştir. Güçlenen ABD, Birinci Dünya Savaşına müdahil olup, Başkan Wilson'ın çabalarıyla ve Wilson Prensiplerine dayalı olarak Avrupa'nın güç dengelerine müdahil olmak ve emperyal bir politika yürütmek istemiştir. ABD emperyalizminin ilk adımı olarak görebileceğimiz bu girişim, gerek Başkan Wilson'ın şahsi çabası ve dar bir elit kitleye dayanması gerekse ABD kamuoyu ve devlet bürokrasisinin buna hazır olmaması neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Yine de ABD, eskisi gibi Monroe Doktrine tam olarak geri dönememiş, kısmen de olsa Avrupa siyasetiyle her zaman bağlantılı kalmıştır. ABD'nin ilk emperyalist girişimi, onun İkinci Dünya Savaşına girişinde ve savaş sonrasındaki politikalarına temel olmuştur.

KAYNAKLAR

I. Süreli Yayınlar

Anadolu'da Yenigün

Akşam

Sebilü'r-Reşad

Alemdar

II. Kitaplar

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Cem Yayınevi, 1992.

ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, Cilt: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, Cilt: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

BROGAN, D. W., *American Foreign Policy*, Oxford University Press, London, 1941.

ÇETİN, Çiğdem, *Wilson Prensipleri Cemiyeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

DOSTİ, Ömer Oğuzhan, *İstanbul'da Bir Amerikan Zırlıslı*, Zeus Kitapevi, İzmir.

EROL, Mine, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri basımevi, Giresun, 1972.

FROMKİN, David, "What is Wilsonianism", *World Policy Journal*, Vol: 11, No: 1, Spring 1994, pp. 100-111.

HELMREİCH, Paul C., *From Paris To Servos*, Ohio Satete University Press, Ohio, 1974.

KNUDSEN, Erick Lance, *Great Britain, Constantinople and Turkish Peace Treaty 1919-1922*, Garland Publishing, New York and London, 1987.

MANELA, Erez, *The Wilsonian Moment: Self-determination And The İnternational Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford University Press, New York, 2007.

ÜÇER, Sırrı Emrah, *Mütareke Döneminde Osmanlı Kamuoyunda Amerikan İmgesi ve Tesiri (Eylül 1918-Mayıs 1919)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

III. Makaleler

“Amerika Reis-i Cumhuriurun Avrupa Seyahati: Wilson Nazariyatı Tatbiki Muvaffak Olacak Mı?”, *Anadolu’da Yenigün*, 24 Teşrinisani 1334 (4 Kasım 1918), Numara: 81.

“Cihanda Hâkim Olacak Yeni Kaideler: Wilson’ın On Dört Maddesi”, *Akşam*, 5 Teşrinievvel 1334 (5 Ekim 1918), Numara: 16.

“Vilayat-ı Şarkiyemizden Mamûratü’l aziz”, *Anadolu’da Yenigün*, 25 Şubat 1335 (25 Şubat 1919), Numara: 173.

“Wilson Esasatına Göre Yeni Türkiye 1”, *Anadolu’da Yenigün*, 22 Teşrinievvel 1334 (22 Ekim 1918), Numara: 48.

“Wilson Esasatına Göre Yeni Türkiye 2”, *Anadolu’da Yenigün*, 24 Teşrinievvel 1334 (24 Ekim 1918), Numara: 50.

“Wilson Nazariyesi ve İslam Alemi”, *Sebilü’r-Reşad*, 17 Teşrinievvel 1334 (17 Ekim 1918), Cilt: 15, Numara: 374.

“Wilson ve Sulh”, *Akşam*, 31 Teşrinievvel 1335 (31 Ekim 1919), Numara: 398.

“Yeni Türkiye: Anadolu’da Türkler Hakkında İktitafat”, *Anadolu’da Yenigün*, 9 Teşrinisani 1334 (9 Kasım 1918), Numara: 66.

A. B., “Reis Wilson’ın On İkinci Prensibi 1: Ekalliyet Unsurlarının Memleketimizde vaziyet-i Hukukiyeleri”, *Alemdar*, 21 kanunuevvel 1334 (21 Aralık 1918), Numara: 8-1317.

A. B., “Reis Wilson’ın On İkinci Prensibi 2: Hürriyet ve Muhtariyet İddialarının Hadd-i Meşruiyeti ve derece-i Mesmu’iyeti”, *Alemdar*, 28 kanunuevvel 1334 (18 Aralık 1918), Numara: 14-1324.

BİLGİN, Deniz, “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 18, Yıl: 1996, ss. 123-130.

BİLGİ, Nejdet, “Wilson Prensipleri’nin Taşrada Küçük Bir Yansıması: Vilson Gazetesi” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/1, 2018.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, “Wilson İlkeleri”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> Erişim Tarihi: 18.10.2022.

- BOZTAŞ, Asena, "Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı, 14, Yaz 2014, ss. 164-176.
- CEVAD, Ahmed, "Atımız İçin: Wilson Prensipleri", *Akşam*, 22 Teşrinievvel 1334 (22 Ekim 1918), Numara: 33.
- CEVAD, Ahmet, "Atımız İçin: İnhilal Eden Osmanlı İmparatorluğu, Doğacak Olan Yeni Türkiye", *Akşam*, 23 Teşrinievvel 1334 (23 Ekim 1918), Numara: 34.
- ÇİN, Gökhan, "Amerikan Emperyalizminin Latin Amerika'daki Son Örneği: Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti'nde Yaşanan Kriz", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, Yıl: Mayıs 2019, ss. 1-37.
- KARAKAŞ, Nuri, "Osmanlı İmparatorluğunu Tasfiye Sürecinde Amerikan Politikası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: Temmuz 2010, ss. 269-296.
- KAYMAZ, İhsan Şerif, "Wilson İlkeleri ve Liberal Emperyalizm", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 67-68-69, Yıl: 2007, ss. 145-174.
- L., "Wilson'ın Şartları ve İtilafiyun", *Anadolu'da Yenigün*, 10 Teşrinisani 1334 (10 Kasım 1918), Numara: 67.
- NADİ, Yunus, "Wilson prensiplerine Göre: Yeni Türkiye", *Anadolu'da Yenigün*, 8 Kanunuevvel 1334 (8 Aralık 1918), Numara: 95.
- NADİ, Yunus, "Wilson prensiplerine Göre: Yeni Türkiye", *Anadolu'da Yenigün*, 8 Kanunuevvel 1334 (8 Aralık 1918), Numara: 95.
- ÖZCAN, Ufuk, "Wilson Prensipleri Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, Yıl: 1995, ss. 37-48.
- S. M. Tefvik, "Wilson Prensipleri Revaç Bulabilecek Mi?", *Sebilü'r-Reşad*, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), Cilt: 16, Numara: 391.
- SADIK, Necmettin, "Wilson Sulhu", *Akşam*, 6 Teşrinievvel 1334 (6 Ekim 1918), Numara: 17.
- TEVFİK, M. S., "Wilson Prensipleri Revaç Bulabilecek Mi?", *Sebilü'r Reşad*, 13 Şubat 1335 (13 Şubat 1919), Cilt: 16, Sayı: 391.
- ÜSTE, Nazmi, "Wilson Prensiplerinin Osmanlı İmparatorluğu Sonrası Anadolu'da Ulus Devlet İnşa Çabalarına Etkisi Bağlamında Lozan Mübadelesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 180, Yıl: 2014, ss. 33-48.

Extended Abstract

The aim of this study is to reveal how the United States of America carried out an imperial policy by going out of its own continent for the first time with Wilson's Principles and how the Ottoman public was affected by this policy.

In this respect, we see the Wilson Principles as the first attempt of US imperialism and we also think that it is important for the science world to clarify this issue. In order to illuminate this subject, domestic and foreign research works have been examined. The Ottoman press of the period was used as a source to determine the point of view of the Ottoman public. The sources were examined with qualitative research methods and techniques.

In this study, we will talk about the effects and results of the imperialist policy of the USA on the Ottoman Empire within the scope of Wilson's Principles, and whether this policy has been successful or not.

The Wilson Principles are the set of guidelines in which the then President of the United States, Woodrow Wilson, expressed his views on the world order that he wanted to form after the World War I, in his speech to the U.S. Congress on January 8, 1918. The Principles can be seen briefly as a fourteen-point declaration of war aims on the World War I. When the Wilson Principles are examined in general terms, it is a comprehensive text covering a wide range of topics ranging from disarmament, the borders of states, principles of self-determination and even the formula of peacekeeping.

In the post-war world, the Wilson Principles have made the USA, especially President Wilson, the advocate of justice, equality, democracy and freedom all over the world. However, the idea of Wilson's Principles of the world's nations does not coincide with the aim that the USA wants to reach. The USA wanted to carry out an imperial policy in the world political scene by taking advantage of the situation of the powerful states of Europe, which left its own continent with Wilson's Principles and fell into a weak position due to World War I.

In this context, firstly, Wilson's Principles were examined and all fourteen items constituting the principles were explained as content. Then, how

each article of the Wilson Principles serves the imperial policies of the USA is discussed. The imperialist policies of the USA lie at the base of the Wilson Principles. The independence of nations, self-determination, freedom of trade, and in addition to these, the idea of the administration of nations incapable of self-government by a mandate state formed the basis of the imperialist policy of the USA. By means of these principles, the USA wanted to take an active part in the colonial shares, which were previously monopolized by the European great powers and started to be redesigned after the World War I. Thus, with the Wilson Principles the USA abandoned the policy of not getting involved in European politics and the competition between the great powers within the scope of the Monroe Doctrine and started to pursue a more active policy.

However, in this study, the perspective of Ottoman intellectuals and Ottoman public opinion on these principles was also examined. The Ottoman public, especially the Ottoman intellectuals, had a great interest and excitement towards the Wilson Principles. The Ottoman public's interest in the principles and the idea of a US mandate continued until the start of the War of Independence which is a strong movement targeting independence.

Then, the disappointment of the hopes of the Ottoman intellectuals against the Wilson Principles and the desire of the USA to mandate Istanbul and Armenia in the Ottoman Empire are explained. The reasons underlying these desires and the failure of the US mandate requests in Anatolia are stated.

Finally, it is explained that the imperialist policy of the USA, which is carried out with Wilson's Principles, is interrupted by the internal dynamics of the USA politics. The emergence of a strong opposition to President Woodrow Wilson and as a result the failure of the US imperialist policy after the World War I and its efforts to intervene in the power balances of Europe are discussed.